

I. VÄRVALI KAND-AKTS OSAKORRA

setulnud Nr. 10

23. 04. 1935. a.

Nr. 2 — XVI aastakäik

Veebruar — 1935

fil. 05-04-25

JURIIDILINE AJAKIRI

Õ I G U S

TOIMETUS:

R. Rägo

peatoimetaja

E. Ein, K. Grau, T. Grünthal, A.-T. Kliimann,

H. Kristal, E. Maddison, A. Palvadre,

K. Parts, J. Uluots

A. Mägi

toimetuse sekretär

S I S U.

Artikleid.

- Kliimann, A.-T.: Eesti iseseisvuse areng 49
Ulrots, Jüri: Eestlaste lepingud võõrastega XIII sajandil . . . 75

Riigikohtu tegelus.

Administratiivosakond:

- Kas Tolliseaduse § 397 järgi laaditud kaupade all tuleb mõista ainult neid kaupu ja asju, mis üle 100 kg rasked? 94
Kas ärimaksukomisjon võib ainult üks kord ettevõtte aruande kohta täiendavaid teateid nõuda? 95
Kas kõrgemasse administratsiooni arvatavad isikud peavad olema oma õiguste ja seisukoha järgi äris kõik üheõiguslikud? . . . 95
Kas makstud protsendid laenude pealt, mis tehtud välismaal asuva aktsiaseltsi aktsiate omandamiseks, kuuluvad maharvamisele maksualusest tulust? 96
Ka lapimaade korralduspiirkonna asutamine kui ka maa- valdajate koosoleku otsuste seaduslikkus oleneb lapimaade valdajate enamusest? 96
Kas notar on kohustatud koguma andmeid maksuobjekti kohta lepinguosalistest mööda minnes? 96

Eesti iseseisvuse areng.

A.-T. Kliimann.

I. Kogukondlik iseseisvus (administratiivne autonoomia).

II. Riiklik iseseisvus: 1. Esimesest eelkonstitutsioonist teiseni. — 2. Teisest eelkonstitutsioonist kolmandani. — 3. Kolmandast eelkonstitutsioonist Põhiseaduseni. — 4. Põhiseadusest Põhiseaduse muutmise seaduseni.

I. Kogukondlik iseseisvus (administratiivne autonoomia).

Eesti rahvas, kõikumatus usus ja vankumatus tahtes, arendada riiki, mis umbes kahekümne aasta eest rajati õiglusele ja seadusele ja vabadusele¹, määras oma Põhiseaduse 1. §-s, et Eesti olgu iseseisev ja ühtlasi sõltumatu vabariik, kus riigivõim on rahva enese käes².

Mainitud §-i sihiks on määrata lõplikult kindlaks Eesti riigi vorm, selgitada Eesti riikliku iseseisvuse juriidilist ilmet ning nimetada organ, kes on õigustatud tulevikus otsustama iseseisva Eesti riikliku saatuse üle.

Selle §-i sõnastus rõhutab kolme riigiõiguslikult tähtsat põhimõtet: esiteks, Eesti maa ja rahvas olgu iseseisev, teiseks, Eesti maa ja rahvas olgu sõltumatu ja kolmandaks, eestlaste maal riigivõimu käsitsegu rahvas ise³.

Et kehtiva Põhiseaduse järgi Eesti vabariik, esiteks, peab olema iseseisev, siis teda ei saa muuta mõne teise riigi liitosaks. Eesti ei või olla mõne liitriigi üheks osariigiks.

¹ Asutava Kogu Põhiseaduse ja Põhiseaduse muutmise seaduse preamblist.

² RT 1920, 113/114, I, 243, § 1: „Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes“.

³ Vrd. Eugen Maddison / Oskar Angelus, Das Grundgesetz des Freistaats Estland vom 15. Juni 1920, Berlin 1928, lk. 11.

Praegune Eesti vabariik ei või kuuluda, näiteks, mõeldavasse Baltoonia föderatsiooni või Suur-Soome liitriiki. Ta peab olema ja jääma omaette iseseisvaks ühtlusriigiks, unitaarriigiks, mille üle ei tohi olla mingit teist kõrgemat juhtivat võimu.

Et kehtiva Põhiseaduse 1. §-i mõttes Eesti vabariik, teiseks, peab olema ühtlasi sõltumatu, siis ei tohi olla sellist olenemist mõnest üksikust välisriigist, et viimane saaks Eesti seadusiandvaile asutisile ette kirjutada juhiseid, kuidas oma elu korraldada, ning selliste juhiste teostamist ka kontrollida. Põhiseaduse 1. §-i mõte nõuab, et Riigivanem⁴, kes rahvusvaheliste lepingutega korraldab Eesti suhteid riikide peres, ei seoks oma riiki nii, et ta eeltähendatud viisil oleneks mõnest välisriigist. Põhiseaduse 1. §-s väljendatud riikliku sõltumatuse põhimõtte ei luba Eesti kuulumist, näiteks, mõeldavasse Balti riikide liitu või Baltoskandia konföderatsiooni.

Et, kolmandaks, riigivõim Eestis on antud rahva enese kätte, siis ei või olla peale rahvavõimu ühtki teist võimu, kes Eesti riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse üle otsustaks teisiti, kui ülal selgitatud. Eestis on Põhiseaduse 1. §-i mõtte järgi ainult rahvas selleks organiks, kes rahvahääletuse teel otsustaks, kas üldse muuta või kuivõrra muuta oma riigi praegukehtivat põhikorda⁵. Põhiseadus on seadnud rahva enese oma maa iseseisvuse ja sõltumatuse ülemvalvuriks. Esimesteks vahipostideks kehtiva riigikorra kaitserindele Põhiseadus on aga asetanud poliitiliste vabadustega varustatud hääleõiguslikud kodanikud⁶.

Sellist täiuslikku ning rahva enda kätte kindlustatud iseseisvust ja sõltumatust ei evi mitte iga maa ja rahvas. Teatavasti rahvaste enesemääramise õigus tunneb mitut iseseisvusastet. Riikide liidus oleva maa ja rahva iseseisvus on, näiteks, sõltuv liidu tahtest. Osariigi rahvas aga võib küll määrata oma põhikorda, kuid on kohustatud selle kokkukõlastama liitriigi põhikorraga. Haldusprovintsi tingimuses asuva maa iseseisvus on juba märksa

⁴ RT 1933, 86, 628, I, § 60: „Riigivanem... sõlmib Eesti Vabariigi nimel lepinguid välisriikidega...“

⁵ RT 1920, 113/114, I, 243, § 88: „Rahvas otsustab rahvahääletusel põhiseaduse muutmise...“

⁶ *L. cit.*, § 27. — *Ib.*, § 29 jj.

väiksem. Haldusprovintis ei evi enam õigust anda oma rahvale põhiseadust. Tema iseseisvus avaldub õiguses anda oma siseelu korraldamiseks seadusi ja määrusi, mis aga peavad olema kokkukõlastatud kõrgemajooliste riigiaktidega. Kogukond aga ei evi isegi õigust anda seadusi. Kogukondliku iseseisvuse kujul maa iseseisvus avaldub õiguses korraldada oma siseelu ainult määrustega, mis peavad olema kokkukõlastatud nii põhiseadusega kui ka lihtseadustega.

Ka Eesti maa ja rahvas on läbi elanud oma iseseisvuse arengu mitu astet⁷. Oma õigusliku elu korraldamises Eesti evis teatavat iseseisvust juba enne oma riiklikku iseseisvust. Eesti riikliku iseseisvuse ajastule eelnes maa kogukondliku iseseisvuse ehk administratiivse autonoomia ajastu⁸.

30. märtsil/12. aprillil 1917, s.o. varsti pärast kodanlikku riigipööret Vene Ajutine valitsus andis dekreedid⁹, mis Eestimaaale omistas õige avararaamilise autonoomia. Dekreet „Eestimaa kubermangu administratiivsest valitsemisest ja omavalitsuse ajutisest korraldusest“¹⁰ ja selle elluviimise määrus¹¹ 22. juunist/5. juulist 1917 lõi eestlaste maast kindlapiirdelise haldusühiku. Tema pindala mahutas endasse toleaeegse Eestimaa kubermangu + sellele lisaks Liivimaa kubermangu põhjapoolse osa, mille moodustasid Tartu, Võru, Viljandi, Pärnu ja Saare maakond. Niiviisi selle autonoomse haldusühiku piirid ühtisid eesti rahvusterviku pindalaliste piiridega¹².

⁷ Neid arenguastmeid on määritletud ja normatiivselt iseloomustatud i. A.-T. Kliimann, *Lineamenti di diritto costituzionale estone*, Roma 1933.

⁸ Lähemalt käsitletud i. Eugen Maddison, *Die estnische Staatsbürgerschaft*, Tallinn 1929, lk. 5 jj. — Kliimann, *Lineamenti*, lk. 5 jj.

⁹ *Sobranije uzakonenii i rasporjaženii pravitelstva*, 1917, I, 173, 952.

¹⁰ „O vremennom ustroistve Administrativnago upravlenija i mestnago samoupravlenija Estljandskoi gubernii“.

¹¹ *Sob. uz. i rasp. prav.*, 1917, I, 173, 953: „O vvedenii v deistvie Postanovlenija, 30 marta 1917 goda, o vremennom ustroistve administrativnago upravlenija i mestnago samoupravlenija v Estljandskoi gubernii“.

¹² *Sob. uz. i rasp.*, 1917, I, 173, 952, I ja II. — Eelosundatud *ex-Vene* dekreet ja selle elluviimise määrus ühes vastava lisaga on eesti tõlkes avaldatud i. E. Maddison / J. Kaiv, *Sundnormide kogu maaomavalitsuste kohta*, Rakvere 1926/1932, lk. 9 jj.

Autonoomia avaldus laialdases õiguses korraldada määruste abil kõiki kohalikke haldusasju. Tolleaegne Eesti võis määrusandlikul teel sättida kodanikkude omavahelist suhtlemist ning nende käibimist riigi ja kogukonna organitega. Määruste abil ta võis samuti korraldada oma maa maksumundust ja kodanikkude majanduslikke kohustusi oma kogukonna hüveoluks. Määrusandlikul teel tolleaegne Eesti võis asutada ameteid ja asutisi ning juhtida oma ametkondade tegevust¹³.

Nii avaralt sisustatud määrusandlusõigus lõi Eesti maast ja rahvast omapärase autonoomse korporatsiooni, kus Vene riigivõim oli täiesti välja tõrjutud kõigilt kogukondlikelt haldusaladelt. Vähemalt haldusküsimusis tolleaegne Eesti avaldas oma, aga mitte Vene keskvalitsuse tahet¹⁴.

Selliselt mõistetud määrusandlusõigus võimaldab kõnelda maa ja rahva iseseisvusest halduslikus ehk kogukondlikus mõttes¹⁵. Kogukondlikes asjus tolleaegse Eesti iseseisvus oli tõepoolest väga täielik. Maa administratiivne autonoomia nois avarais piires oli halduspoliitiliselt õige tähtis saavutis. Kuid suuremate rahvuslike sihtide taotlemiseks too õiguskord oma käepärastolevate vahenditega oli, praeguse riikliku sõltumatusena võrreldes, siiski vägagi puudulik. Sest kogukondliku iseseisvuse ajastul Eestile oli põhiseaduseks ikkagi endise Vene tsaaririigi põhiseadus. Ja tsaaririigi seadusandja oli ühtlasi ka Eesti seadusandja. Seetõttu Eesti evis teotsemisvabadust üksnes Vene kõrgemate riigiaktide raamides.

Autonoomse Eesti kõrgeimaks esinduskoguks ning otsustavaks ja korraldavaks organiks oli Maanõu-

¹³ Sob. uz. i rasp., *l. cit.*, III, 5, ja elluviimise määrus ühes Lisaga.

¹⁴ Keskvalitsuse huve võidi kaitseda halduskohtu korras protestimise teel. Vt. Sob. uz. i rasp., 1917, I, 173, 953, Lisa, 12, 10, 11 ja 13.

¹⁵ Vrd. Maddison, *op. cit.*, lk. 7: „Aus allem dem geht hervor, dass die so geschaffene Selbstverwaltung in gewissem Sinne die Estland gewährte Autonomie war: sie war gleichzeitig die Landesverwaltung und die Selbstverwaltung“.

Vrd. ka *ib.* osundatud kirjanduslike allikaid, *nota* 15. — Kliimann, *op. cit.*, lk. 6: „...i confini di detta autonomia sono talmente estesi, da potersi ravvisare nella specie un caso di amministrazione autonoma nella forma di una unione attiva...“

kogu¹⁶. Ta moodustus maakondade ja linnade poolt valitud saadikuist — nõunikest, nii et neist tuli iga 20 000 elaniku kohta üks. Väiksemad linnad aga saatsid vähemalt ühe esindaja¹⁷.

Maanõukogu teostas esijoones parlamentlikke funktsioone ühekoja-süsteemil. Ta valis oma täitvaks organiks Maavalitsuse, kes kollegiaalse asutisena teostas administratiivseid funktsioone¹⁸.

Rahvas teostas oma poliitilisi õigusi valides esindajaid maakondade valimiskogudesse¹⁹ ja linnanõunikke, kes teises astmes omakord valisid Maanõukogu liikmed²⁰. Hääleõiguslikud olid kõik kodanikud, kes olid ületanud oma 20. eluaasta²¹.

Kogu maa haldus oli rajatud puhtakujulisele detsentralisatsiooni printsiibile. Eesti jagunes pindalaliselt väiksemaiks autonoomseiks haldusühikuks, mille moodustasid linnad ja maakonnad ning vallad ja alevid²². Igal sellisel iseseisval alaühikul oli oma nõukogu otsustava ja korraldava organina ning vastav valitsus täitvaks organiks. Nii nõukogud kui ka valitsused teotsesid kollegiaalsete asutistena²³. Nende vahekorid oli rajatud dualismi printsiibile, s. o. üks ei sõltunud teisest ei poliitiliselt ega juriidiliselt.

Vahelüliks Vene riigivalitsuse ja kogukondliku Eesti vahel oli Ajutise Valitsuse kubermangukomissar²⁴. Ko-

¹⁶ Sob. uz. i rasp., 1917, I, 173, 952, III, 2. — Avaistung oli 14. juulil 1917.

¹⁷ *L. cit., ib.*, 3.

¹⁸ *L. cit., ib.*, 10, Lisa: 14, 15.

¹⁹ Esindajaid valiti maakondades iga tuhande elaniku kohta üks. — Vt. Sob. uz. i rasp., 1917, I, 173, 952, III, 15, 3, 13.

²⁰ Maakonna valimiskogu valis teises astmes ka Maakonna Nõukogu. Vt. *L. cit., ib.*, 14, 7.

²¹ Elluviimise määrus, IV (selle määruse dekreetne ehk *contra legem* osa), 16.

²² Eelosundatud õigusallikad. — Svod Zak., II, Gorodovoje položenije, Položenije ob obštšestvennom upravlenii gorodov, 1915. — Sob. uz. i rasp., 1917, I, 157, 869. — *Ib.*, 1917, I, 245, 1744. — *Ib.*, 1917, I, 122, 655. — *Ib.*, 1917, I, 187, 1082. — *Ib.*, 1917, I, 262, 1903. — Eestimaa Kubermangu Teataja, 1917, 36.

Vrd. Kliimann, *op. cit.*, lk. 5 jj.

²³ Vt. eelosundatu. — Valitsusi võis moodustada ka ühepäiste organitena. Vt. Sob. uz. i rasp., 1917, I, 173, 952, III, 10.

²⁴ *L. cit., ib.*, 1, 2.

missari juures teotes kaks abikomissari, kelledest ühele allus Liivimaa eelmainitud põhjapoolne osa.

Kõik kogukondlikud esinduskogud, seal hulgas ka Maanõukogu, kuid välja arvatud vallanõukogud, haldasid maad määruste, korralduste ja otsuste abil²⁵. Kõik täitvad organid, seal hulgas ka komissar ja ta abid, teotesid üksnes korralduste ja otsuste abil²⁶.

Maa haldustegevus allus kohtulikule kontrollile. Niihasti riiklikes huvides antud protestid kui ka kodanike kaebused otsustati halduskohtu korras. Nii rakendus maa haldustegevuses õiguspärasuse printsiip täies ulatuses²⁷.

II. Riiklik iseseisvus.

1. Esimesest eelkonstitutsioonist teiseni. — Eelkirjeldatud Eesti kogukondlik iseseisvus kestis kommunistliku riigipöördeni. Kogukondliku iseseisvuse ajastu õiguslik olustik muutub aga põhjalikult, kui Maanõukogu revolutsionaarse Venemaa kiiresti arenevate poliitiliste sündmuste surve all kuulutas enese kõrgeima võimu kandjaks Eestis. See oli 15./28. novembril 1917.

28. november on Eesti rahvusliku elu suurim pöördpäev. See päev on Eesti riikliku iseseisvuse päev. Alates 1917. a. 28. novembrist maa kogukondlikku iseseisvust asendab riiklik iseseisvus, sest siis loodi Eesti rahvusriiklusele normatiivne alus. Selleks ongi Maanõukogu 28. novembri akt, mis on esimene Eesti riigiakt ja ühtlasi Eesti riigi esimene²⁸ eelkonstitutsioon.

28. novembri eelkonstitutsioon konstrueeris, esiteks, kõrgemad riigiorganid. See akt, teiseks, sättis kõrgemate organite võimuvahekorra ning, kolmandaks, määras kindlaks kõrgema võimu käsitlemise alused. See esimene põhiseaduslik akt oli ühtlasi kõrgematele riiklikkudele organitele tuleviku töö kavaks.

²⁵ Lisa (elluviimise määrusele): 7 jj.

²⁶ *Ib.*

²⁷ *Ib.*, 10—14, 32. — Vrd. Maddison, *op. cit.*, lk. 7.

²⁸ Vt. Kliimann, *op. cit.*, lk. 7: „Va inoltre sottolineato che il proclama d'allora costituisce il primo atto della Stato e nello stesso tempo il primo atto costituzionale della Estonia“.

28. novembril Maanõukogu otsustas²⁹: kuni riigivormi lõpliku määramiseni tunnistada Maanõukogu ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestis³⁰. Teiseks, „igasugused määrused, käsud ja dekreedid, tulgu nad kelle poolt tahes“, kehtivad ainult siis, kui Maanõukogu nad on sanktsioneerinud³¹.

28. novembri aktiga põhjustatud muudatused senises õiguslikus korras sisaldasid selles, et endised kõrgemad kogukondlikud organid — Maanõukogu ja Maavalitsus — varustati riigiorganite võimuga. Kuid lõplik riigivorm jääb 28. novembri põhiseadusliku aktiga siiski kindlaks määramata. See ülesanne jäetakse demokraatseil põhimõtteil koostatava valimisseaduse alusel kokku astuva Asutava Kogu hoolde. Pole veel selgunud, kas jäädakse täiesti iseseisvaks riigiks või astutakse Suur-Vene ühendriiki autonoomse vabariigina.

Kuid provisoorselt 28. novembri eelkonstitutsioon korraldab Eesti riiki parlamentliku vabariigi põhimõttel. Sellekohaselt esimeseks kõrgemaks organiks on Maanõukogu, kes nüüdki teotseb parlamendina, kelle kätte aga praegu on koondatud kõik võim riigis. Presidendi instituuti ei tunta. Kõrgemaks täitvaks organiks on esialgselt kollegiaalsuse põhimõttel teotsev Maavalitsus³². Maanõukogu istungite vaheajal teostab kõrgeimat võimu edasilükkamatu riikliku vajaduse korral Maanõukogu juhatus, Vanematekogu ja Maavalitsus³³. Nende aktid esitatakse kokkuastunud Maanõukogule kinnitamiseks³⁴.

Riiklikkude organite otsesemaks ülesandeks oli teha kiiret ettevalmistust demokraatse riigikorra normaliseerimiseks. Eeskätt pidi taoteldama Eesti Asutava Kogu peatset valimist ja tegevusse astumist. Rahva ja riigivõimu vahekord kavatseti korraldada vabameelseima demokraatse vaimus³⁵.

²⁹ „Maanõukogu otsus kõrgemast võimust“ avaldatud i. RT 1918, 1.

³⁰ *Ib.*, 1: „Eesti Maanõukogu tunnistab ennast Eestimaa ainsaks kõrgema võimu kandjaks...“

³¹ *Ib.*, 2.

³² *Ib.*, 3.

³³ *Ib.*

³⁴ Öeldakse *ib.*, et need aktid kehtivad kuni „Maanõukogu kokku astudes nende määruste kohta oma otsuse annab“.

³⁵ *Ib.*, 1.

Algab kodusõda³⁶, mis kestab 24. veebruarini 1918. Kuid ka keset kodusõja tõkestusi teotsevad kõrgemad riiklikud organid. Maanõukogu Vanematekogu andis 3. detsembril 1917 volitused oma esimesele välissaadikule³⁷, kellele peatselt järgnes teisi. 7. detsembril sama Vanematekogu ühes Maavalitsusega otsustab määrata Eesti Asutava Kogu valimised 3. ja 4. veebruari peale³⁸ ja kokkuastumise 28. veebruariks, mis aga ei teostu³⁹. 19. veebruaril 1918 Vanematekogu asutas erakordsete volitustega varustatud kolmeliikmelise Päästekomitee⁴⁰, kes 24. veebruariks moodustas esimese Eesti Ajutise Valitsuse⁴¹. Samal päeval, pisut enne Saksa okupatsioonivägede sissemarssimist, Vanematekogu avaldas „Manifesti kõigile Eestimaa rahvastele“⁴². Sellest päevast algab noore riigi iseseisvuse arengus teine etapp, mis lõpeb 4. juunil 1919 provisoorse põhiseaduse andmisega.

2. Teisest eelkonstitutsioonist kolmandani. — Maanõukogu Vanematekogu Manifest 24. veebruarist 1918 on eesti riigi teiseks⁴³ eelkonstitutsiooniks. 24. veebruari akt määrab üldisi põhimõtteid, mille järgi riiki peab edaspidi

³⁶ Kodusõda alustavaks esimeseks juriidiliseks dokumendiks on öieti korraldis, mille tegi *Ispolnitelnõi Komitet Sovetov* rabotših, soldatskih i krestjanskih deputatov *Estonaskago kraja* 12./25. novembril 1917 Maanõukogu volituste katkestamise ja Asutava Kogu valimiste kohta. Dokument lähetati järgmisel päeval Maanõukogu esimehe aadressil. Maanõukogu alustus 15./28. novembril. Maavalitsus kõrvaldati 20. novembril/3. detsembril 1917.

³⁷ *Chargé d'affaires plenipotentaire* kvalifikatsioonis: A. Piip.

³⁸ Samad tähtpäevad valimisteks määras ka *Ispolnitelnõi Komitet Sovetov* Tallinnas juba 25. novembril.

³⁹ Kommunistidele oli ohuks separatistlikkude häälte tõus 70%-le.

⁴⁰ Vt. RT 1918, 1: „Vanematekogu otsus Päästekomitee loomisest“. — Liikmed: K. Päts, J. Vilms, K. Konik.

⁴¹ *Ib.*, „Päästekomitee päevakäsk Ajutise Valitsuse loomisest“. — Esimesteks ministriteks — pea-: K. Päts, kohtu-: J. Vilms, välis-: J. Poska, raha- ja riigivarade-: J. Kukk, põllutöö- ja toitlus-: J. Raamot, teede-: F. Peterson, töö- ja hooldus-: V. Maasik, haridus-: P. Põld. Peaministri ametiga oli seondatud sise- ning kaubandus- ja tööstusministri amet.

⁴² RT 1918, 1, esimene akt Eesti ametlikus seadustelehes.

⁴³ Kliimann, *op. cit.*, lk. 7: „Il manifesto predetto del 24 febbraio 1918 è da considerarsi come il secondo atto costituzionale della Estonia indipendente“.

hallatama ja valitsetama. Sama riigiakt jätkuvalt piirtab riigi pindala ja seadleb riigi kõrgemaid organeid ning annab neile osalise tegevusprogrammi.

Manifest rõhutab kõigi kodanikkude üheõiguslust ja võimaldab kõigile rahvaliikmeile, vaatamata nende usule, rahvusele ja poliitilisele kuuluvusele, ühtlast kaitset kohtute ja seaduste ees. Rahvusvähemustele kindlustatakse juba nüüd kultuurautonoomia, kõigile kodanikele eranditult aga usu-, sõna-, trüki-, ühinemis- ja streigivabadus ning isiku- ja kodukolde puutumatus. Need õigused ja vabadused peavad Eestis nüüdsest peale kehtima vääramatult. Mingisuguseid poliitilisi vangistusi ega vange ei tohi olla⁴⁴.

Maanõukogu jääb ka nüüd kõrgeimaks riigiorganiks⁴⁵. Tema otseseks ülesandeks jääb teostada parlamentlike funktsioonide⁴⁶. Riigivalitsuseks on Maanõukogu poolt ametisse määratav Ajutine Valitsus⁴⁷. Endine Maavalitsus ses perioodis enam ei teotse. Kõrgema juhtiva üksikisiku näol esinevat riigipead ei tunne ka Manifest.

Siit nähtub, et Eesti teine eelkonstitutsioon rajas ses iseseisvuse arenguastmes riigivalitsemise parlamentliku vabariigi ning parlamentarismi põhimõttele. Vahekind kodanikkude ja riigivõimu käsitsejate vahel luuakse demokraatliku alusel ja õigusriigi põhimõttel⁴⁸. Riigivormi lõplik määramine jäetakse aga teiseski eelkonstitutsioonis Asutava Kogu hoolde⁴⁹.

Järgmisel päeval peale Manifesti andmist Saksa okupatsiooniväed marssisid Tallinna. Okupatsiooniaegkes-

⁴⁴ Vt. Manifesti pp. 1–7.

⁴⁵ See küsimus ei ole Manifestis lahendunud päris selgelt. *Pro* on 10. lõigend: „... jääb kõik valitsemise ja seaduseandmise võim Eesti Maapäeva [Maanõukogu] ja selle poolt loodud Eesti Ajutise Valitsuse kätte...“ *Contra*: „Eeltähendatud maakohtades [Vabariigi piirides] on ainsaks kõrgeimaks ja korraldavaks võimuks Eesti Maapäeva poolt loodud rahvavõim Eestimaa Päästmise Komitee näol“. Vt. 7. lõigend.

⁴⁶ Manifesti 10. lõigend.

⁴⁷ *Ib.* — Vrd. ka „Üleandmise leping“, RT 1918, 1, punkt 1.

⁴⁸ Lõigend 5, 18, lõppsõnu: „... Asu ehitama oma kodu, kus kord ja õigus valitseks...“

⁴⁹ 10. lõigend.

tab 11. novembrini 1918⁵⁰. 22. novembril algas Eesti-Vene sõda⁵¹.

6. märtsil 1918 Ajutine Valitsus annab juhiseid salajase ringkirja kujul alluvaile organeile edaspidiseks teotsemiseks. Sündmustest takistatuna ta määrab oma tegevuskava kindlaks esialgu alles 11. ja kordavalt 16. novembril 1918. Valitsemisprogramm on sõnastatud Ajutise Valitsuse vastavais deklaratsioonides. Neis seatakse esimeseks ülesandeks Asutava Kogu peatse kokkuastumise⁵² ettevalmistust.

Asutava Kogu valimisseaduse Maanõukogu võtab vastu juba 24. novembril 1918 ja see üllatakse 28. ja 30. novembril s. a.⁵³. Asutava Kogu liikmete arv aga määratakse lõplikult kindlaks alles 6. veebruaril 1919⁵⁴. Saja kahekümnest⁵⁵ saadikust koosnev Asutav Kogu valitakse erakordselt demokraatlikult. Rõhutavalt esitab valimisseadus samu printsiipe, mis võttis omaks ka pärastine Põhiseadus.

Asutava Kogu valimised toimuvad 5., 6. ja 7. aprillil 1919⁵⁶. Oma esimeseks istungiks Asutav Kogu astub kokku 23. aprillil⁵⁷. 4. juunil ta annab provisoorse Põhiseaduse, millega algab kolmas etapp Eesti riikliku iseseisvuse õiguslikus arengus ning lõpeb Manifestiga alustatud eelperiood.

Maanõukogu eelmainitud Manifest, kirjeldades muu seas ka tolleaegseid sündmusi, konstateerib⁵⁸, et „rahvaheitlus on vene tsaaririigi pehastunud alustoad põhjani purustanud“. Teiselt poolt Manifest juhib tähelepanu hävitavale korralagedusele oma emamaal Venes ning läänest sissemarssivaile Saksa vägedele, kelle sihiks oli vallutada kõigepealt just Balti mere rannikumaid. Sel saatuslikul ajal Maanõukogu,

⁵⁰ Vt. ka „Üleandmise leping“, RT 1918, 1. — *Nota* 52.

⁵¹ Vt. „Eesti Vabariigi kaitsjatele“, RT 1918, 2.

⁵² Vt. „Eesti Ajutine Valitsus Eestimaa rahvastele“, RT 1918, 1. — „Eesti Vabariigi kodanikkudele“, *ib.* — „Ajutise Valitsuse deklaratsioon“, RT 1918, 3.

⁵³ „Eesti Asutava Kogu valimisseadus“, RT 1918, 2 ja 3.

⁵⁴ RT 1919, 9, I, 20, § 1.

⁵⁵ Esialgse kavatsuse järgi pidi Asutav Kogu olema sajaliiikmeline. Vt. *nota* 53.

⁵⁶ Vt. RT 1919, 9, III: Teadaanne nr. 5 ja nr. 6. — Esialgse kavatsuse järgi pidi valitama 1., 2. ja 3. veebruaril 1919 või hädajuhtumil 8., 9. ja 10. veebruaril 1919.

⁵⁷ Vt. *nota* 56. — Esialgse kavatsuse järgi — 20. veebruaril 1919.

⁵⁸ Vt. Manifesti 3. lõigend.

üksmeelsel kokkuleppel demokratismi alusel teotsenud poliitiliste parteidega ja seltskondlike organisatsioonidega, pidas tarvilikuks määrata oma maa ja rahva tuleviku kindlustamiseks:

„Eestimaa tema ajaloolistes ja etnograafilistes piirides kuulutatakse tänasest peale iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks“⁵⁹.

Sellest viimasest lausest lingvistlikult mõtlevad juristid⁶⁰ järeldasid, et Manifesti peab mõistma aktina, millega esmakordselt rajati Eesti riiklik iseseisvus. Ja sellekohaselt mõnel pool tahetakse 24. veebruari mõista Eesti riigi sünnipäevana, millena teda praegu ka ametlikult⁶¹ mälestatakse.

Selliselt järeldajad on üsna kaugel poliitiliste sündmuste korrapärasest riigiõigusteaduslikust analüüsist. Neil unub Manifesti eelosundatud lause man Manifesti muu sisu, millega nende väide on vastuoksuses. Neil unub ka kogu riigipoliitiline sündmustik enne Manifesti. Päriselt tähelepanuta jääb neil aga Maanõukogu 28. novembri Otsuse ja Manifesti enese normatiivne iseloom. Ka ei suuda nad hoida lahus riigi juriidilist tekkimist riigi faktilisest sündnist ning riigi kujunemist siseõiguse mõttes riigi astumisest rahvusvahelisse käibimusse. Lõppeks unub neil ka asjaolu, et rahva iseseisvusel, eriti aga riiklikul iseseisvusel on mitu iseseisvuse astet.

24. veebruarile pidulikult peatuma jääda ei ole õigust isegi traditsioonilise koolkonna juristidel. Vana jurisprudents vajab riigi olemasoluks kõrgemat võimu teataval pindalal asuva rahva üle. Need kolm riigielementi — võim, maa ja rahvas — oli 28. novembri akti kohaselt kõik juba olemas. Kaks vajalikku elementi — maa ja rahvas — olid juriidiliste mõistetena loodud juba kogukondliku iseseisvuse ajal. Juba siis piiritati Eesti pindala ja loodi iseseisva õigusliku ühikuna eesti rahvustervik. Traditsionalistidele vajalik kolmas element — kõrgem võim ja tema kandja — loodi 28. novembril 1917. Seda asjaolu tunnustab ka Manifest ise, samuti Maanõukogu Vanematekogu ja pärastpoole ka Ajutine Valitsus

⁵⁹ Vt. 5. lõigend.

⁶⁰ Vt. üksikasjalisi viiteid nii teaduslikele kui ka rahvalikele kirjandusallikale i. Madison, *op. cit.*, *notae* 1—85. — Eesti juristide teaduslike väiteid vt. resümeerivalt i. Kliimann, *op. cit.*, lk. 8, *nota* 1.

⁶¹ Vt. RT 1934, 105, 827, § 1: „... iseseisvuse päev (24. veebruar)...“

oma Ajutistes administratiivsetes seadustes 19. novembrist 1918⁶². Manifest ise tunnustab kõrgema võimu kontinuiteeti, kõneldes enne 24. veebruari loodud Päästekomiteest ning selle viimase poolt ametisse määratud Ajutisest Valitsusest. Ajutine Valitsus aga omakord tunnustab riigiaktideks kõik eelnenud normatiivtoimingud ainult sedamööda, kui võrra nad on kokkukõlas 28. novembri eelkonstitutsiooniga⁶³. Siit nähtub selgesti 24. veebruari akti täielik kontinuiteet Manifestile eelnenud õiguslike sündmustega. 24. veebruarile eelnenud poliitiliste sündmuste ahelas Manifest on ikkagi Eesti riigi teiseks⁶⁴ eelkonstitutsiooniks, järgnedes 28. novembri konstitutiivsele Otsusele kõrgemast võimust.

28. november andis Eestile riikliku ühiku ilme. Ta ei määranud aga loodud riigi iseseisvuse ja sõltumatuse astet lähemalt, jättes selle ülesande lahendamise Asutava Kogu hoolde. 24. veebruar on juba samm ettepoole riikliku iseseisvuse ilme määramisel. Ta juba eraldab Eesti täielikult oma emamaast ja teistest riikidest. Kuid ega temagi, nagu 28. novembri, ei määra riigi sõltumatuse küsimust, jättes selle samuti Asutava Kogu hoolde. 24. veebruari Manifest ütles ainult, et nüüdsest peale Eestimaa on nimelt iseseisev demokraatlik vabariik. See on küsimus, mida 28. novembril lähemalt ei puudutatud.

Eesti riikliku iseseisvuse tekkimisloos Manifest ei ole konstitutiivne, s. o. loov riigiakt. Manifest on ses loos vaid deklaratiivne akt⁶⁵, s. o. akt, mis vaid juba olemasolevat konstateerib ning seda veelkordselt lähemalt määritleb.

24. veebruar on siiski küllalt juhusliku ilmega päev, olgugi et sel päeval Eesti riikliku iseseisvuse aste täpsamalt

⁶² Vt. „Ajutised administratiivseadused“, RT 1918, 1.

⁶³ Vt. *ib.*, Seadus 1, p. 2.

⁶⁴ Vt. *nota* 43. — Maddison/Angelus, *op. cit.*, lk. 1, on erineval arvamusel: „Das „Manifest“ müsste unseres Erachtens als erste estnische Verfassung angesehen werden...“

⁶⁵ Selliseid manifestitaolisi iseseisvuse deklaratsioone tunnevad meie õigusajaloolased juba manifestieelsest ajastust. Nood on oma enamikus juriidiliselt märksa sisuselgemad ja sõnastatud kindlamalt. Manifest on deklaratsiooninagi normitehniliselt segasemaid riigiakte tollest ajast. Õiguslikult konsekventsemad ja kindlaimelisemad olid kõik meie omaaegse diplomaadi dr. Jaan Tõnissoni iseseisvalt kontsepeeritud iseseisvuse deklaratsioonid.

fikseeriti. Riigiõiguslikus mõttes eelnes sellele päevale märksa olulisemaid sündmusi. Mainitagu eelkõike Asutava Kogu valimiste määramist veebruaris 1918, siis Päästekomitee loomist ja viimase poolt Ajutise Valitsuse ametisse seadmist. Ei tule vististi kellelgi meelde vaielda mainitud organite riikliku iseloomu vastu. See asjaolu, et Ajutine Valitsus ei olnud loodud mitte Manifesti andja poolt, osutab eeskätt just sellele, et 24. veebruar ei konstitueerinud Eesti riiklikku iseseisvust, vaid seda ainult deklareeris, tehes vastavas aktis sellekohaste juriidiliste sündmuste kokkuvõtte⁶⁶.

Ei ole erilist põhjust jääda 24. veebruarile pidulikult peatuma ka nn. riigivõimu efektiivsuse teooria pooldajail. Efektiivsuse teooria rajab riigi tekkimise mitte juriidilisele aktile, vaid faktilistele sündmustele. Selle teooria pooldajaile on tähtis teha kindlaks, kas normatiivselt, s. o. juriidiliste aktide alusel tekkinud riigivõim on saanud kuidagi avalduda, millest siis neile nähtub, kas rahvas talle alistub või mitte.

Teatavasti rahvas alistus ühtviisi nii 28. novembri⁶⁷ kui 24. veebruari sündmustest kasvanud korraldistele. Mõlemal juhul riigivõimu efektiivsus, tegelikkus avaldus minimaalses ulatuses.

Pärastine okupatsiooniaeg ei tule arvesse normatiivseil vaatelejail. Okupatsioon ei riiva ju riigi iseseisvuse juriidilist külge vähimalgi määral. Küll on aga okupatsiooniaeg tähtis efektiivsuse teooria pooldajail. Võimu efektiivsuse mõttes tuleks lugeda Eesti riigi algupäevaks mitte mingil juhul 24. veebruari 1918 ja isegi mitte 11. novembrit 1919, mil lõppes okupatsioon, vaid alles 23. aprilli 1919. Sel päeval Asutav Kogu kolis varem normatiivselt valmis ehitatud riigihoonesse peremehena. Ainult Asutava Kogu kohta tohib öelda, et tema võim oli otse rahva suust kukkunud. Sel korral kõrgema

⁶⁶ Sellelaadseid sündmuste juriidilisi resümeeringuid tehti ka pärast Manifesti. Vt. Asutava Kogu protokollid, 1. istungjärk 1919. a., veerg 473: „Iseseisvuse akti vastuvõtmine ja allakirjutamine“. — Nagu Manifesti nii ka Iseseisvuse akti deklaratsioon oli suunatud välisriikide aadressil: „Eesti rahvas peab oma õiguseks ja kohuseks praegusel maailma ajaloo ja enese saatuse pöördeajal astuda kõigi haritud rahvaste ette järgmise seletusega.“ *Op. cit., ib.* — RT 1919, 47, I, 97.

⁶⁷ Teatavasti eesti separatistid said oma Asutava Kogu valimistel veebruari alguses 1918 70%-se häälteenamuse.

võimu kandja — Asutava Kogu — võimu efektiivsuses rahva suhtes ei ole enam kahelda.

3. Kolmandast eelkonstitutsioonist Põhiseaduseni. — Keset Vabadussõda ja sisepoliitilise olustiku mõjustusel loodi Eesti Vabariigi ajutine valitsemiskord⁶⁸ ekstreemliberalistlikel põhimõtetel. Ta anti 4., avaldati aga 9. juunil, mil ta hakkas ka kehtima⁶⁹. Ajutine valitsemiskord 4. juunist on Eesti kolmandaks eelkonstitutsiooniks.

Kui 28. november pani aluse Eesti riiklikule iseseisvusele ja 24. veebruar määras lähemalt riikliku iseseisvuse astet, siis 4. juuni normib nii riiklikku iseseisvust kui ka sõltumatust. Selle poolest 4. juuni eelkonstitutsioon on läinud märksa kaugemale kahest eelmainitud aktist, millest kumbki ei tegelnud riikliku sõltumatuse küsimusega.

28. novembri aktis öeldakse: Eesti on demokraatlik vabariik. 24. veebruari aktis aga lisatakse: Eesti on iseseisev demokraatlik vabariik. Kuid 4. juuni akti 1. §-s öeldakse juba: Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik⁷⁰.

Kolmanda eelkonstitutsiooni põhjal ses perioodis kõrgem võim põhimõtteliselt kuulus rahvale⁷¹. Viimase nimel kõrgemat võimu teostas Asutav Kogu⁷², kes on permanentseks seadusandlusasutiseks, teotsedes sellisena ühekoja-süsteemil. Et parlamendi esimees oli ühtlasi Vabariigi sise- ja välisesindajaks⁷³, siis ei tuntud tollal ka riigipea instituuti. Nii seati riigi juhtimine ekstreemparlamentliku vabariigi põhimõtteile.

Asutav Kogu eraldas enese liikmeskonnast legislatiivse erikolleegiumi Seadusandluse Delegatsiooni näol⁷⁴.

⁶⁸ „Eesti vabariigi valitsemise ajutine kord“, RT 1919, 44, I, 91.

⁶⁹ *L. cit.*, § 25.

⁷⁰ Autentselt: „Eesti on iseseisev rippumata demokraatlik vabariik“.

⁷¹ *Lex cit.*, § 9: „Eesti vabariigi kõrgem võim kuulub Eesti vabariigi rahvale“.

⁷² *Ib.*: „Rahva nimel ja tema valikul teostab kõrgemat võimu Asutav Kogu“.

⁷³ *Ib.*: „Vabariigi seaduslikuks esitajaks on Asutava Kogu esimees...“

⁷⁴ *L. cit.*, § 12.

Parlamendi istungite vaheaegadel ja järelkontrolli all see instants oli õigustatud andma dekreete⁷⁵. Sama õigust evis ka Vabariigi Valitsus⁷⁶. Tema aktid tuli esitada Asutavale Kogule kahe nädala jooksul. Ei kinnitatud või ei esitatudki neid, siisustus dekreetide kehtejõud automaatselt⁷⁷.

Asutava Kogu volitusel ja valve all kõrgemat haldusvõimu teostas Vabariigi Valitsus⁷⁸, kes teotses kollegiaalsuse põhimõttel. Et selle kolleegiumi volitused kestsid ühe aasta⁷⁹, siis oli Vabariigi Valitsuse ja Asutava Kogu vahekor d rajatud dualismi printsiibile. Dualism aga ei saanud pääseda kehtima kinnise printsiibina selle asjaolu tõttu, et Valitsus pidi oma tegevusest andma aru parlamendile⁸⁰. Sel põhjusel Eesti Vabariigi ajutises valitsemiskorras väljendust leidnud dualism tegelikult areneski parlamentarismiks.

Kõrgema kohtuvõimu teostamiseks Asutav Kogu lõi Riigikohtu⁸¹, kellele otseselt allusid kõik jurisdiktsioonilise funktsiooniga tegelevad asutised ja ametnikud.

Kodanikkude õigused ja vabadused kindlustati⁸². Nende vahekor d riigivõimu esindajatega rajati õigus- ja kohturiigi põhimõtteile. Halduse tegevuse vastavust kehtivale õigusele kontrolliti kohtulikult. Nii kindlustati kodanikele laiaulatuslik õiguskaits e riigi vastu⁸³.

4. juuni aktis määr iteldud ajutist valitsemiskorda võis muuta parlament ise. Muutmine teostus, kui selle poolt oli vähemalt pool parlamendi seaduslikust liikmeskonnast, s. o. vähemalt 60 saadikut⁸⁴.

4. juuni eelpõhiseaduse otseseks järglaseks sai 15. juunil 1920 antud Eesti Vabariigi Põhiseadus [Ps]⁸⁵. Ta avaldati alles 9. augustil. Vastava elluviimise seaduse alusel ta hakkas kehtima 21. detsembril 1920⁸⁶.

⁷⁵ *L. cit., ib.* — RT 1919, 47, I, 98.

⁷⁶ RT 1919, 109, I, 199.

⁷⁷ *Ib.*

⁷⁸ RT 1919, 44, I, 91, § 15 jj.

⁷⁹ *L. cit.*, § 16.

⁸⁰ *Ib.*, § 15f, § 9.

⁸¹ *Ib.*, § 9.

⁸² *Ib.*, § 4 — § 8.

⁸³ RT 1919, 10, I, 23.

⁸⁴ RT 1919, 44, I, 91, § 24.

⁸⁵ RT 1920, 113/114, I, 243.

⁸⁶ RT 1920, 113/114, I, 244. — Juba 9. augustil hakkasid kehtima Ps-e 27., 28., 33., 36., 37. ja 45. §. Muu osa pääses kehtima järgmisel päeval peale Riigikogu valimistulemuste üldamist RT-s, s. o. 21. detsembril 1920.

4. Põhiseadusest Põhiseaduse muutmise seaduseni. —

Väheste eranditega Põhiseadus on võtnud omaks Ajutises valitsemiskorras väljendunud riigi- ja haldusõiguslikud põhimõtted, neid vaid selgemalt sõnastades ja arendades. Suuremaid ideoloogilisi muudatusi esineb peamiselt riigivõimu rakkimis, riigiorganite rakingus ja pädevuses.

A. Kogu riigivõimu allikaks on rahvas ideelise⁸⁷ suurusena. Rahvas aktiivkodanikkonnana, s. o. oma hääleõiguslike kodanikkude kogu näol on riigivõimu otseseks teostajaks⁸⁸. Tuntud viiesabalise valimissüsteemi alusel rahvas valib oma esindajaks sajaliikmelise permanentse seadusandliku asutise Riigikogu⁸⁹, kes omakord seab ametisse Vabariigi Valitsuse kõrgemaks haldusorganiks⁹⁰. Peale Riigikogu valimise rahvas teostab riigivõimu rahvahääletamise, rahvaalgatamise⁹¹ ja omavalitsusühikute esinduskogude⁹² ning mõningate seaduses ettenähtavate kohtunikkude⁹³ valimise teel.

Aktiivkodanikkond teotseb fakultatiivsuse põhimõttel. Teiste sõnadega, hääleõiguse kasustamine hääletamistel, s. o. valimise, rahvahääletamise ja -algatamise korral, ei või olla kodanikule sunduslik⁹⁴.

Aktiivkodanikkonna moodustavad kõik kodanikud, kes evivad hääleõigust. Hääleõiguslik on aga üldiselt iga kodanik, kes on ületanud oma 20. eluaasta ning on olnud eesti riik-

⁸⁷ Vt. F. Korsakov, *Rahvaesinduse idee Eesti Vabariigi Põhiseaduses*, i. Oigus 1929, 4, lk. 113 jj. — A.-T. Kliimann, Arvustavaid märkmeid ühe põhiõigusliku artikli avaldamise puhul, *ib.*, lk. 129. — Ps-e § 1.

⁸⁸ Vt. Kliimann, *op. cit.*, *ib.* — Ps-e § 27.

⁸⁹ Ps-e § 35 ja 36.

⁹⁰ Ps-e § 57 ja 59.

⁹¹ Ps-e § 29.

⁹² Ps-e § 76.

⁹³ Ps-e § 70.

⁹⁴ Vt. lähemalt A.-T. Kliimann, *Hääleõigus ja hääletamissund*, Tartu, 1931. — Et see küsimus omal ajal tekitas teaduslikku poleemikat ning tegelikult pandi kehtima hääletamissundus, siis revideeritud Ps-e vastav põhimõte väljendati *expressis verbis*: „Rahvahääletamisest, Riigikogu valimisest ja Riigivanema valimisest osavõtt on vabatahtlik“. Ps-e muutmise seadus, § 29. — RT 1931, 50, 380, § 37. — Jüri Uluots, *Rahvas ja ta funktsioneerimine Eesti Põhiseaduse järgi*, i. Oigus 1932, 6, lk. 241 jj., 10, lk. 433 jj. *Op. cit.* on mõeldud positiivse vastusena Kliimanni eelosundatud kirjutisele.

kondsuses katkestamatult vähemalt ühe aasta⁹⁵. Erandlikult ei evi hääleõigust ja seega ühtlasi ei kuulu aktiivkodanikkonda mõned üksikud kodanikkude kategooriad. Hääleõigusest on jäetud ilma eeskätt need kodanikud, kes on seaduslikus korras tunnistatud nõdra- või hullumeelseks, samuti hooldusel olevad pimedad, kurtummad ja pillajad ning mõni liik roimareid⁹⁶.

Seadusandlusorganitena esinevad võrdsete suurustena aktiivkodanikkond ja Riigikogu⁹⁷. Mõlemad organid teotsevad ühel ja samal alal ühise pädevuse piirides: aktiivkodanikkond väheste eranditega Riigikogu kasuks ja Riigikogu väheste eranditega aktiivkodanikkonna kasuks. Mõlema pädevuseks on üldaktide toimetamine. Üldaktide all on mõelda akte, millega abstraktselt ja impersonaalselt korraldatakse õigusliku elu üldjuhtumeid⁹⁸. Sedaviisi Ps on seadnud Eesti seadusandluse tsentralistliku legislatiivsüsteemi alusele⁹⁹.

Seadusandluse alal aktiivkodanikkond teotseb kord iseseisvalt, kord sõltuvalt. Iseseisvalt teotsetes aktiivkodanikkond asub teiste organitega aktsessorse vahekorras¹⁰⁰. Iseseisvalt teotsetes ta võtab vastu või lükkab tagasi aktsessorsete organite — Riigikogu või 25 000 aktiivkodaniku — algatatud seaduseelnõud. Olgu tähendatud, et ka Riigikogus vastuvõetud seadus võidakse 25 000 aktiivkodanikule panna ette rahvaalgatamiseks, kui seda peaks nõudma kolmandik riigikoguliikmeist¹⁰¹.

Rahvas 25 000 aktiivkodaniku koguna on oma seadusandlustegevuses sõltuv aktiivkodanikkonnast või Riigikogust, kellede suhtes ta siis ise esineb aktsessorse osaorganina. 25 000 aktiivkodaniku kogu on sellisel juhul ainult sea-

⁹⁵ Ps-e § 27.

⁹⁶ Ps-e § 28. — Olgu eriti rõhutatud, et hääleõiguseta roimarite liigitus peab olema antud ilmingimata Riigikogu valimise seaduses. Sisalduvad vastavad andmed ka, näiteks, Kriminaalseadustikus või mõnes muus aktiivkodanikke puudutavas eriseaduses, siis sellekohase teksti erine misel tuleb normatiivselt eelistada Riigikogu valimise seaduse sõnastust.

⁹⁷ Vt. A.-T. Kliimann, Administratiivakti teooria, Tartu 1932, lk. 69 j.

⁹⁸ Vt. *op. cit.*, lk. 57 j., 166.

⁹⁹ *Op. cit.*, lk. 69.

¹⁰⁰ Kliimann, Lineamenti, lk. 10 jj. — Prof. J. Uluots, Riigikogu juriidiline laad ja funktsioonid, i. Oigus 1928, 5/6/7, lk. 138 jj.

¹⁰¹ Ps-e § 30.

duste algatajaks, lõppsõna ütlejaks on aga siis Riigikogu või aktiivkodanikkond tervikuna¹⁰².

Oma võimustme poolest aktiivkodanikkond ei erine Riigikogust millegagi. Ta ei asu ei kõrgemal ega madalamal Riigikogust, vaid on seatud viimasega just ühele ja samale normatiivsele tasemele. Et võimalikkude konfliktide korral rahvaakti eelistatakse Riigikogu aktile, see asjaolu ei evi nende organite normatiivse võimutaseme otsustamisel teoreetilist tähtsust. See, et rahva algatatud seaduseelnõu tagasilükkamine Riigikogus või Riigikogus vastu võetud seaduse tagasilükkamine rahvahääletusel toob kaasa uued Riigikogu valimised¹⁰³, on Eesti riigikorras mõistetav ainult Riigikogu tegevuse poliitilise korrektuurivahendina.

Rahvahääletus on sunduslikult vajalik Ps-e muutmiseks, aga ka juhtumil, kui Riigikogu lükkab tagasi rahva algatatud seaduseelnõu¹⁰⁴.

Aktiivkodanikkonna seadusandluse pädevusse ei kuulu haldusfunktsiooni teostamine. Rahvahääletamise teel ei või tulla otsustamisele õigusliku elu üksikjuhtumid, mida tavaliselt korraldab vaid haldus ise oma üksikaktide abil¹⁰⁵.

Valimisõigus on rajatud proportsionaalse valimissüsteemi üldsuse, ühtluse, otsesuse ja salasuse põhimõttele. Passiivne ja aktiivne valimisõigus, s.o. valimise ja valitavuse õigus ei erine¹⁰⁶.

Legislatiivfunktsiooni permanentseks teostajaks on Riigikogu¹⁰⁷. Valijad ei saa kutsuda tagasi tema liikmeid¹⁰⁸. Viimased ei ole oma otseses töös poliitiliselt vastutavad¹⁰⁹. Nende isikupuutumatus sõltub Riigikogu eelloast, välja arvatud juhtum, mil riigikoguliige on tabatud roimalt¹¹⁰. Riigikoguliikmete amet on kutseline, kestab kolm aastat, ei

¹⁰² Ps-e § 30 ja 31.

¹⁰³ Ps-e § 32.

¹⁰⁴ Ps-e § 31, 32 ja 88.

¹⁰⁵ Aktiivkodanikkonna seadusandlusele ei kuulu erandlikult ka maksuseadused. Vt. Ps-e § 34.

¹⁰⁶ Ps-e § 37.

¹⁰⁷ Ps-e § 35.

¹⁰⁸ Ps-e § 45: „Riigikogu liikmed ei ole seotud mandaatide läbi“.

¹⁰⁹ Ps-e § 48.

¹¹⁰ Ps-e § 49.

ole seondatav kaitseväeteenistusega ega Vabariigi Valitsusele alluvate ametitega, välja arvatud abiministrite amet¹¹¹.

Riigikogu pädevus haarab üksnes üldakte ja erandlikult ka Ps-s taksatiivselt loendatud üksikakte¹¹². Ta teotseb ühekoja-põhimõtteil autonoomse kodukorra alusel, mis antakse seadusena¹¹³. Kvoorumini moodustavad 50 liiget¹¹⁴.

Administratiivfunktsiooni teostab Vabariigi Valitsus, mis kollegiaalse asutisena koosneb Riigivanemast ja ministreist¹¹⁵. Seatakse ametisse ja vabastatakse sellest Riigikogu poolt¹¹⁶. Kogu Valitsus vastutab kolleegiumina, üksikud liikmed aga, välja arvatud Riigivanem, ka singulaarselt¹¹⁷. Presidendi instituuti ei tunta.

Vabariigi Valitsuse ülesandeks on juhtida riigi sise- ja välispoliitikat, hoolitseda riigi välise puutumatus, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest¹¹⁸. Taksatiivselt loendatud halduse üksikaktid vajavad Riigikogu kinnitamist või eelluba¹¹⁹. Kaitsevärke puutuvais küsimusis Vabariigi Valitsusel on *praeter legem* määruste andmise õigus¹²⁰.

Riigivanem, juhatades Vabariigi Valitsuse istungeid, teotseb selle kolleegiumi siseorganina ning esineb siis ministrite suhtes *primus inter pares* kvalifikatsioonis. Pärides aga aru üksikuilt ministreilt ning juhtides ja ühtlustades nende tegevust, Riigivanem tõuseb muist kolleegiumi liikmeist kõrgemale, jäädes siiski kontrollorganina Vabariigi Valitsuse seesmusse oma *primus omnium* kvalifikatsioonis. Esindades Eestit nii rahvusvaheliselt kui ka siseriiklikult, Riigivanem ei teotse enam oma kolleegiumi siseorganina. Kui eri-õigustega ja kohustustega valitsusliige ta suunab siis oma tegevuse väljapoole Vabariigi Valitsust, olles viimase välisorganiks¹²¹.

¹¹¹ Ps-e § 39, 50, 51, 38.

¹¹² Ps-e § 52, 60, 34.

¹¹³ Ps-e § 44.

¹¹⁴ Ps-e § 46.

¹¹⁵ Ps-e § 57, 58 Vt. lähemalt J. Uluots, Valitsemisvõimu korraldamisest Eestis, i. Oigus 1929, 1, lk. 1 jj.

¹¹⁶ Ps-e § 59.

¹¹⁷ Ps-e § 64.

¹¹⁸ Ps-e § 60, üldklausel.

¹¹⁹ Ps-e § 60, pp. 1, 3, 4, 5.

¹²⁰ Ps-e § 81.

¹²¹ Ps-e § 61.

Jurisdiktsioonilist funktsiooni ja ühtlasi ka kõrgemat kohtuvõimu teostab Riigikogu poolt valitavaist riigikohtunikest koosnev Riigikohus¹²² autonoomsuse põhimõttel. Seega Riigikohus evib kohtuorganisatsioonis puutuvais küsimusis internse määrusandluse õigust. Ta määrab ka ametisse temale alluvais kohtuinstantsides teotsemaid ametnikke ja kohtunikke, kuivõrra viimased ei ole lihtseaduste alusel valitavad¹²³.

Kohtumõistmine on rajatud sõltumatuse ja monopoolsuse printsiibile¹²⁴. Ei või olla ühtki normi Riigikogu poolt, mis riivaks kohtute jurisdiktsioonilist sõltumatust. Halduse ja kohtute vahekor d on korraldatud separatsioonisüsteemi¹²⁵ alusel. Sellekohaselt ei või tulla ühtki normi haldusorganeilt, mis kohut kuidagi kohustaks või õigustaks millekski. Separatsiooniprintsiibist on tingitud kohtuniku ameti sobimatus¹²⁶ mõne muu palgalise ametiga haldustegevuse alal. Sõltumatuse printsiibist omakor d on tingitud kohtuniku tagandamatus¹²⁷, siirdamatus¹²⁸ ja alandamatus¹²⁹ nii ainelises kui au mõttes. Kohtumõistmise monopoolsuse põhimõtte kohaselt ei või olla teisi kohtulikke instantse peale nende, mis alluvad Riigikohtule. Ja kui selliseid siiski luuakse, siis ei või nende otsused olla kunagi lõplikud, vaid peavad viimases astmes ikkagi alluma Riigikohtu kontrollile. Kohtumõistmise monopoolsuse printsiip nõuab, teiseks, et iga õiguslik vaidlus peab leidma kohtuliku lahenduse. Ei ole lubatud ei Riigikogule ega Valitsusele võtta ära kodanikelt kohtu poole pöördumise võimalust.

Eelloendatud põhimõtted kehtivad nii korraliste kui ka erakorraliste kohtute suhtes. Viimaste suhtes nad kehtivad küll ainult jurisdiktsioonilise funktsiooni teostamise

¹²² Ps-e § 69. — Vt. Prof. J. Uluots, Kohtuvõimu korraldus põhiseaduses, *l. õigus* 1928, 5, 6, 7, lk. 211 jj.

¹²³ Ps-e § 70.

¹²⁴ Ps-e § 68, 69, 70, 71, 72.

¹²⁵ Vt. A.-T. Kliimann, Tsviilkohtu halduskohtulik eelmõist, Tartu, 1933, lk. 1 jj.

¹²⁶ Ps-e § 72.

¹²⁷ Ps-e § 71, esimene lõigend.

¹²⁸ Ps-e § 71, teine lõigend.

¹²⁹ Ps-e § 71.

momendil. Erakordsed kohtunikud, kuigi alluvad ühel alusel teistega kõrgemale kohtule, ei ole kindlustatud tagandamise, siirdamise ja alandamise vastu. Erakordsed kohtud on lubatud sõja ajal kui ka kaitseseisukorra tingimuses, aga ka rahu ajal kaitselaevadel¹³⁰.

B. Eesti riigivõimu käsitlemise on Ps rajanud moodsaile riigi- ja haldusõiguslikele põhimõttele. Esmajärjekorras on mainida Ps-s rõhutavalt esile tõstetud **õigusriigi** põhimõtet. Viimane avaldub selles, et avalikku võimu lubatakse käsitseda üksnes kokkukõlas põhiseaduslike sätetega¹³¹. Ps-le aga on Ps omistanud normatiivaktide sarjas esikoha ja kõrgeima kehtejõu¹³². Ps-t ei saa muuta ei Riigikogu ega Valitsus, vaid ainult aktiivkodanikkond ise¹³³. Teisele kohale riigiaktide süsteemis on asetatud seadus. Kuid ükski seadus ei kehti, tema sätete olles vastuoksuses Ps-ga. Sellist seadust ei tohi rakendada ei kohus ega haldus¹³⁴. Juriidiliste aktide kolmandale jõuastmele on asetatud määrus¹³⁵. See üldakt võib kehtivust vaid niivõrra, kui võrra ta on kokkukõlas põhiseaduse pärast seadustega. Neile kolmele üldakti liigile järgneb oma kehtejõult halduse üksikakt, mis ei või olla vastuoksuses ühegi üldaktiga, ka mitte määrustega. Määrused ise on võimalikud vaid *intra legem* sisuulatuses keskhaldusele alluvail haldusaladel. Erandlikult võib määrusi anda ka *praeter legem* määruste sisus kaitsevärke puutuvais küsimuses ja üldpõhimõtteliselt omavalitsuse tegevuse aladel. Dekreedid on võimalikud ainult kaitseseisukorras, mis tähtajaliselt kuulutatakse välja vastavate seaduste alusel Riigikogu kinnitamisel¹³⁶. Kuid õigusriigi põhimõte ja sellekohaselt õigus ja õiglus jääb kehtima ka kaitseseisukorra tingimuses. Erakordsed kitsendused, mis oleksid tarvilikud riigikaitse ja julgeoleku huvides, on võimalikud ainult Ps-e II peatükis loendatud kodanikkude vabaduste

¹³⁰ Ps-e § 74.

¹³¹ Ps-e § 3: „Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui põhiseaduse või põhiseaduse alusel antud seaduste põhjal“.

¹³² Ps-e § 86—§ 89.

¹³³ Ps-e § 88.

¹³⁴ Ps-e § 86: „Põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu ning kohtu ja valitsuse asutuste tegevuses“.

¹³⁵ Ps-e § 60, p. 7, § 81.

¹³⁶ Ps-e § 60, p. 5, § 26.

ja põhiõiguste vastu. Mitte kodanikesse puutuvad muud normid mainitud peatükist kehtivad kitsendamatuks ka kaitseisukorra ajal¹³⁷. Aktiivkodanikkonna õigused on igal juhul kitsendamatuks.

Seoses õigusriigi põhimõttega Ps rõhutab riigivõimu käsitlemisel **kohturiigi** printsiipi. Ps-e järgi Eesti vabariik ei ole ainult õigusriik, vaid eeskätt just kohturiik. Kohturiigi põhimõtte väljendub kohtuorganisatsiooni eraldamises haldusest ja seadusandlusest, õigusemõistmise rajamises sõltumatuse ja monopoolsuse printsiipidele ning kõrgema kohtuvõimu käsitlemisel kõrgema kohtuinstantsi enese kaudu autonoomsuse põhimõttel.

Sellisel korraldatud kohtute olemasolus sisaldub kindel tagatis Ps-e normistikele. Ei oleks kohus rajatud sõltumatuks, oleks Ps valitsuse ja seadusandja silmis tühiseks deklaratiivseks dokumendiks. Ei oleks kohtumõistmine tehtud kohtute monopoliks separatsiooni printsiibi alusel, võiks valitsus ja seadusandja seda tegevust piirata mõeldava miinimumini. Nüüd aga nõuab Ps, et lihtseaduste korras oleksid arendatud välja avararaamiliselt kohtumõistmise ja kodanike õiguskaitse alused kõigil õiguse erialadel. Kohturiigi printsiip ühes õigusriigi põhimõttega nõuab erikordselt avarat halduskohtute tegevust. Eestis ei või olla ühtki kodanikkudesse puutuvat haldustoimingut, mis halduskohtu korras ei alluks kohtulikule kontrollile. Vähemalt kõrgem kohtuinstants on kohustatud võtma vastu kodanike igasuguseid halduskohtulikke kaebusi, tulgu need temale ottsel aadressil või mingisuguste eelinstantside kaudu. Sest kohturiigi printsiip nõuab, et vähemalt Riigikohus halduskohtu funktsiooni teostaks.

Kohturiigi põhimõtte kohaselt ei pääse kehtima ükski haldusakt, mis ei ole toimetatud kokkukõlas Ps-ga või Ps-e alusel antud lihtseadustega ning viimaseid rakendavate määrustega. Kohturiigi põhimõtte kohaselt ei ole tarvis kellegi eelluba ametnike vastutuselevõtmiseks¹³⁸ ametialases roimas. Vastutusest ei või olla vaba ükski avalikõiguslik riigiteenistuja. Erandiks ei ole isegi mitte kõrgeimad riigiteenistujad Riigivanema ja valitsusliikmete näol. Viimaste

¹³⁷ Vt. Riigikohtu adm. o. t. 1925, 952/II, 1143/II, 1926, 961/II.

¹³⁸ Ps-e § 16.

vastutuselevõtt nende ametisoleku ajal on tehtud ainult sõltuvaks Riigikogu vastavast eelotsusest¹³⁹. Sellist eelotsust aga ei ole enam tarvis, kui need kõrgeimad riigiteenistujad on oma ameteist juba vabastunud¹⁴⁰. Karistatav on iga avaliku teenistuja vähimgi teadlik kõrvalekaldumine oma pädevuse piiridest, eriti võimu-kuritarvitamine, võimu-hülgamine, võimu-liialdamine ning võimu-usurpeerimine, kõnelemata põhikorra rikkumisest riigireetmise sihiga¹⁴¹. Et avalikke teenistujaid teha teadlikuks oma vastutuses (vastasel korral nad alati ei oleks karistatavad), võimaldab Ps kõigile kodanikele pöörduda nende poole sellekohaste haldusvaietega, milles ametnikkude tähelepanu juhitakse eksimustele ja omavoli tarvitamisele. Kohturiigi põhimõtte kohaselt kodanikke ei saa sundida täitma võimuesindajate põhiseaduse- ja seadusevastaseid korraldusi. Niisuguseil juhtumel võimuesindajale passiivset või aktiivset vastupanu avaldanud kodanikke ei ole võimalik karistada¹⁴².

Kõrgemate organite süsteemi on Ps rajanud parlamentliku vabariigi ja parlamentarismi printsibile. Parlamentliku vabariigi printsii- p avaldub kogu tegeliku võimu kontsentreeringus Riigikogu kätte, kellest sõltub haldusasutiste võimkond. Parlamentarism kajastub Vabariigi Valitsuse kui kõrgeima haldusorgani poliitilises vastutuses Riigikogu ees¹⁴³. Kuid Ps on andnud sellele printsibile oma kindla sisu ja norminud ka tema ulatuse. Parlamentarism tähendab vaid nõuet kokkukõlastada Vabariigi Valitsuse tegevus Riigikogu poliitiliste juhistega. Seega parlamentarism ei haara kaugemale ühe organi poliitilisest usaldustarbest teise organi ees. Ps on andnud Vabariigi Valitsusele oma kindlapiirdelise pädevuse, millesse Riigikogu ei või tungida, samuti nagu vastupidiselt, Vabariigi Valitsusele ei ole lubatud omistada neid funktsioone, õigusi ega kohuseid, mis põhiseaduslikult on antud just Riigikogule.

¹³⁹ Ps-e § 67.

¹⁴⁰ Vt. eriti Dr. Ludwig Gebhard, Handkommentar zur Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919, München-Berlin-Leipzig 1932, lk. 293.

¹⁴¹ Sellisel vaatekohal asub ka kehtiv Kriminaalseadustik.

¹⁴² See on ka Kriminaalseadustiku vaatekohaks.

¹⁴³ Ps-e § 64. — Vrd. U l u o t s, Valitsemisvõimu korraldamisest, lk. 1 jj.

Riigivõimu kasustamine kodanikkude suhtes on rajatud demokraatismi alusele. Kodanikele on antud subjektiivseid avalikke õigusi ning neile kindlustatud poliitilisi vabadusi, mis võidakse kitsendada üksnes riigikaitse ja julgeoleku huvides¹⁴⁴. Aktiivkodanikkonna õigused aga on puutumatud ja kitsendamatud igasuguses olustikus. Hääleõigust ei saa aktiivkodanikelt võtta ära ükski võim riigis peale aktiivkodanikkonna enese. Selles mõttes üksik aktiivkodanik on asetatud samale õiguslikule tasemele, millele on asetatud teisedki kõrgemad riigiorganid. Hääleõiguse kasustamist ei tohi takistada ka seadusliku kaitseseisukorra tingimustes. Ses mõttes hääleõiguse normid on tugevamad tavaliste põhiõiguste omist. Nad jäävad muutmata seni kuni jääb muutmata kehtiv Ps. Hääleõigust saab muuta üksnes aktiivkodanikkond rahvahääletamise korras Ps-e muutmise teel. Sellise kitsendamatu hääleõiguse kasustamist korraldatakse Ps-e normide alusel vastavate eriaktidega. Kokkukõlas Ps-e üldiste nõuetega vastavad eriaktid, seadused, määrused, korraldised ja otsused võivad sättida hääleõiguse kasutamise korra, määratella kasustamise tingimusi ja määrata kasustamise aja nii, kuidas seda tingib poliitiline olustik ja otstarbekohasuse põhimõte¹⁴⁵.

Liberaaldemokraatlikkude elementide kõrval Ps tunneb ka kollektivistlikke tendentse. Ps-e 25. §-i mõttes rõhutatakse inimõiguste ja -vabaduste kõrval ka sotsiaalõiguste arendamise tarvet. Ses §-s ei ole Ps-l olnud esikohal mitte üksik indiviid, vaid just sotsiaalkihistus ning kodanikkude kutsekollektiivid. Samu kollektiivseid lähtekohti peab silmas ka Ps-e preambel, milles kõneldakse tarbest riiki arendada nii, et temast oleks pant praegustele ja tulevastele põlvedele ühiskondlikuks eduks ja üldiseks kasuks¹⁴⁶.

Kuid Eesti põhiseaduslikus riigiideoloogias ei ole ei for-

¹⁴⁴ Samal vaatekohal asub ka Riigikohtu administratiivosakond, vt. *nota* 137.

¹⁴⁵ Vt. hääleõiguse kasustamist selgitavat huvitavat argumentatsiooni, mis siinesitatava vaatega ei ühti küll *a puncto, i.* Uluots, Rahvas ja ta funktsioneerimine, lk. 251 jj., 433 jj. — Vt. hääleõiguse kasustamise võimaluse ajutist annuleeringut *I.* RT 1933, 89, 647. — Vt. ka Kliimann, Hääleõigus ja hääletamissund, lk. 9, muu seas *nota* 10.

¹⁴⁶ Vrd. Kliimann, Lineamenti, lk. 19.

maail- ega sotsiaaldemokraatlikud elemendid leidnud süsteemikindlat arendust. Selle asjaolu tõttu on päriselt ekslik väita, nagu oleks Eesti seni olnud moodsa ajastu demokraatseim maa. Demokratism¹⁴⁷ poliitilise maailmavaadana nõuab, et ühiselu korraldamine antaks aktiivkodanike eneste kätte. Rahvas aktiivkodanikkonna näol peab otsustama, kas seadelda ja juhtida ühiselu ise oma otsese teoga või teostada seda oma valitute kaudu. Viimasel juhul demokratism nõuab, et rahvas seaks ise enda valitsejad ametisse ja ise vabastaks neid sellest. Kui see on võimatu, siis peab rahvas valima endale esinduse, mis oleks vastutav tema enese ees. Rahvaesindus omakord määrab kõik teised tema ees otseselt või kaudselt vastutavad rahvateenijad. Sel teel saavutab demokratism valitsevate võimude aheldamise üksteise külge ning nende aste-astmelise sõltumise rahva võimust. Rahval endal aga peab olema käepärast tarvilisi juriidilisi vahendeid, mille abil hõlpsasti ja mõjuvalt saaks kehita panna kõikide võimude sõltumise temast ning mille kaudu oleks lihtne oma valitsejaid tarvilistel kordadel peatada või liikuma panna.

Selliste formaaldemokraatlikkude põhimõtete rakendust Riigikogu ja aktiivkodanikkonna vahekorras ei leidu Ps-s. Asutava Kogu Ps ei aeta aktiivkodanikkonda sellisesse riigioiguslikku positsiooni, kust ta kõrgema kontrollorganina saaks ise otsustada Riigikogu poliitilise tegevuse üle. Ka ei ole Asutava Kogu Ps loonud aktiivselt teotseda võivat sõltumatut instantsi, kes r a k k i m i - (põhikorra- ehk konstitutsioonilise) k o h t u n a¹⁴⁸ saaks rahva nimel suruda Riigikogu tegevuse vähemalt formaalseltki põhikorra raamidesse. Seega side või funktsioneeriv vahelüli rahva ja Riigikogu kui rahvaesindaja vahel puudub juriidilises mõttes täiesti.

Asutava Kogu Ps-e olulisemaks puuduseks¹⁴⁹ ongi just kogu riikliku võimu keskendumine Riigikogu kätte, kes olles küll nimeliselt rahvaesindaja, tõeliselt juhtis rahva

¹⁴⁷ Vt. A.-T. Kliimann, Demokratism, „Rahvaülikool“, 1927/1928, 2, lk. 4 jj. — Demokratism, i. Eesti Entsüklopeedia.

¹⁴⁸ Oieti küll konstitutsioonilise ehk r a k k i m i k o h t u loomiseks ei olnud Ps-s mingeid takistusi. Riigikogu aga ei olnud selleks siiski kohustatud.

¹⁴⁹ Vt. Kliimann, Lineamenti, lk. 19 jj.

saatust absolutistliku peremehena. Ent peremeest etendavate erakondlike saadikute käsitlemisel Ps-e õilsad formaaldemokraatlikud põhimõtted profaneerusid peatselt erakondade huvipõhimõtteiks. Põhiseaduslik formaaldemokraatia ei arenenud mitte sotsiaaldemokraatiaks riigiõiguste aduslikus mõttes, vaid moonduks erakondade staapidest juhitud rahvavõõraks ka ukademokraatiaks. Ei olnud siiski mingi ime, kui rahva selleaegses poliitilises leksikonis Riigikogu hakkas lõppeks tähendama koaleerunud erakondade staape.

Nii kujunenud olustikus rahvasse süvenes ränk reaktsioon Riigikogu ja erakondade vastu, mis väljendus 1933. a. oktoobris muudetud¹⁵⁰ Ps-e uutes normistikes. Riiklike võimude rakkimise Riigikogu osatähtsus vähenes suuresti. Tema liikmeskondki redutseeriti poole peale¹⁵¹. Kuigi Riigikogu jäi nüüdki nelja-aastase ametikestusega¹⁵² permanentseks seadusandlusasutiseks, tema istungjärkude korraldamine¹⁵³ ja isegi liikmeskonna volituste¹⁵⁴ kestus tehti sõltuvaks kõrgemast haldusorganist. Selleks seati viieaastase ametikestusega¹⁵⁵, veto-¹⁵⁶ ja dekreedioigusega¹⁵⁷ varustatud, ainult kriminaalkohtulikult vastutav¹⁵⁸ plebistsitaarne¹⁵⁹ Riigivanem, kes vähemalt oma haldusaladel suudab kindlasti hoolitseda selle eest, et seadusandlustegevus ei oleks tema tööle tõkkeks ees ega seisaks vastuoksuses tema isiklike taotlustega. Nüüd on ainult Riigivanem selleks, kes riigihalduse saatuse määrab ning murranguid ja uusi suunitlusi otsustab. Presidiaalsüsteemi põhimõtte kohaselt tema käes on riigiterviku halduslik ülemjuhtimine, keskhalduse üldprogrammi määramine ja selle tegevussuuna andmine.

¹⁵⁰ RT 1933, 86, 628. — Muutmise poolt anti hääli 416 878, vastu 156 894, erapooletuks jäid 1076, kehtivusetuks tunnistati 1469 häält. Kokku anti ära 576 317 häält. Hääleõiguslike kodanike üldarvuks oli võetud 739 416.

¹⁵¹ *L. cit.*, I, § 36.

¹⁵² *Ib.*, § 39.

¹⁵³ *Ib.*, § 41 ja 42.

¹⁵⁴ *Ib.*, § 39.

¹⁵⁵ *Ib.*, § 58.

¹⁵⁶ *Ib.*, § 53.

¹⁵⁷ *Ib.*, § 60, p. 12.

¹⁵⁸ *Ib.*, § 67.

¹⁵⁹ *Ib.*, § 58.

Ps-e muutmise seadus kõrvaldas ühtlasi parlamentarismi, asendades teda erilaadse dualismiga.

Ps-e muutmise seadus hakkas kehtima 1934. a. 24. jaanuari esimesel tunnil¹⁶⁰. Samal tunnil Eesti Vabariik astus uude põhiseaduslikku korda¹⁶¹. Siit algab Eesti põhikorra arengu tänapäev.

Eestlaste lepingud võõrastega XIII sajandil.

Jüri Uluots.

§ 1. Sissejuhatus. Eesti õigusajaloo käsitluses on ammu tähelepanu juhitud sellele, et Venele alistumine toimus alitumislepingutega 1710. a. ning nende lepingutega säilitati senise õiguse edasine kehtivus Eesti maa-aladel¹. Samuti alistumine Poolale, Taanile ja Rootsile teostus tähtsal määral alitumislepingutega, mille tõttu ka Poola, Taani ja Rootsi ajastul jäi püsima endine, s. o. keskaegne õigus². Ent kuidas saabus keskaegne õigus Eestis?

Balti-Saksa orientatsiooniga Eesti õigusajaloo käsitus vastab sellele küsimusele selles mõttes, et keskajal Eestis kujunes lausa saksa õigus, Eesti oli vaid saksa õiguse provints³.

Nende ridade kirjutaja on teisel teoreetilistel kaalutlustel väitnud, et keskaegses Eestis pidi jääma püsima vana-eesti

¹⁶⁰ *L. cit.*, II, § 1.

¹⁶¹ Praegukehtivat põhikorda on käesoleva kirjutise autor käsitelnud: *i. Uleminekuaja konstitutsionaalseid akte*, Tartu 1933. — *Vetoõigus*, Tartu 1934. — *Riigivanema asendus*, Tartu 1934. — *Kohtunikude määramine*, *i. Õigus* 1934, 2, lk. 67 jj. —

Vt. ka brošüür: „Vabadussõjalaste põhiseaduse muutmise eelnõu...“ *S.l.e.a.* — A. Palvadre, *Autoritaarne rahvariik ja Eesti uus põhiseadus*, *i. Õigus* 1933, 10, lk. 451 jj. — S. Csekey, *Põhikorra muutmine Eestis*, *i. Õigus* 1934, 8, lk. 354 jj. — Vrd. ka A. Mägi, *Märkmeid Eesti Vabariigi Põhiseaduse muutmise seaduse puhul*, *i. Õigus* 1932, 2, lk. 67 jj.

¹ Fr. G. v. Bunge, *Einleitung in die liv-, esth- und curländische Rechtsgeschichte*, Tallinn 1849, lk. 269 j.; O. Schmidt, *Rechtsgeschichte Liv-, Est- u. Curlands* (Dorpater jurist. Studien, B. III), Tartu 1894, lk. 312 j.

² Bunge, *op. c.*, lk. 180 j., 196 j., 241 j.; Schmidt, *op. c.*, lk. 213 j., 239 j.

³ Bunge, *op. c.*, lk. 81 j.; (Fr. G. v. Bunge), *Geschichte des liv-, est- und curländischen Privatrechts*, Peterburi 1862, lk. 3 j.; Schmidt, *op. c.*, lk. 27.

õigust ning selle institute⁴. Seda väidet ta on püüdnud tõestada Eesti agraarkorralduse suhtes ka sisult⁵. Ent küsida tuleb, millistel alustel Eestis keskajal sai jääda püsima vanaeesti õigust ja selle institute, kui võõrad XIII sajandil selle maa-ala olid vallutanud. Kas mitte samuti alistumislepingute tõttu, nagu see toimus hiljem Eesti alistumisel Poolale, Taanile, Rootstile ning Venele?

Olles tähtsamaid sündmusi Eesti ajaloos, eestlaste alistamine võõrastele XIII sajandil on küll korduvalt olnud teadusliku käsitluse aineks, kuid peamiselt sõjalisest ja poliitilisest küljest⁶. Seetõttu võiks kergesti arvata, nagu poleks eestlased XIII sajandil alistumis- ning muid lepinguid sõlminudki või kui sõlmisid, siis polnud neil lepinguil tähtsust. Ent oli see nõnda? Küsimuse vastamiseks on kõigepealt vaja selgitada, kas on säilinud allikaid vastavate lepingute kindlakstegemiseks. Sellest sõltuvad sisulised vastused eelnevatele küsimustele.

I osa. Allikad.

§ 2. Ürikud. Lepingute tunnetamise parimaks allikaks on lepingute algupärased ürikud ise, mida on käesolevas aines säilinud kaks: aastaist 1241 ja 1255.

I. 1241. a. ürik. Leping a. 1241 oli XIX sajandi keskpaigani teada üksnes ärakirja järgi Hiarn'i käsikirjalises kogus, millest teksti trükkis Arndt ning viimase järgi Bunge⁷. Hiljem avastati Rootsi riigiarhiivis lepingu algupärane pärgamentürik, mille järgi õige teksti avaldas uuesti Bunge⁸. Veel hiljem on Schirren võrrelnud Bunge viimati-tähendatud väljaannet originaaliga ning avastanud uue väljaande tekstis veelgi

⁴ J. Uluots, Eesti õigusajaloost senisest uurimisest ja tuleviku ülesandest (äratrükk „Ajaloolisest Ajakirjast“ 1930, nr. 1/2), Tartu 1930, lk. 5 j., 11 j.

⁵ J. Uluots, Grundzüge der Agrargeschichte Estlands, Tartu 1935, lk. 39 j.

⁶ Muude käsitluste asemel vt. varematest täielikum A. H. Virkkunen, Itämeren suomalaisen saksalaisen valloituksen aikana, Helsingi 1907, ning uematest koguteos J. Libe, A. Oinas, H. Sepp, J. Vasar, Eesti rahva ajalugu, Tartu, lk. 173 jj.

⁷ Fr. G. v. Bunge, Liv-, Esth- u. Curl. Urkundenbuch (lühendatult UB.), B. I, Tallinn 1853, lk. 50 (nr. 190) ja nr. 169 (lk. 220 j.).

⁸ UB. III, Tallinn 1857, lk. 13 ja nr. 169 (lk. 31 j.).

mõned kõrvalekaldumised originaalist⁹. Asja tähtsuse tõttu eestlasile muretses Tartu ülikooli õigusteaduskonna seminar Stokholmi riigiarhiivist fotostaatilised ülesvõtted lepingu originaalist, samuti selle juurde kuuluvast rippuvast pitsierist¹⁰.

Lepingu tekst on ladinakeelne ning jaguneb sisult kolme ossa. Esimeses osas peale tavalise sissejuhatuse öeldakse, et Saksa ordumeister Liivimaal Andreas de Velven, Saare-Lääne piiskopi Hendriku asetäitjana, on sõlminud lepingu usust taganenud saarlastega 1241. a. Läänemaal, kuhu saarlased olid saatnud oma saadikud. Teises osas järgneb kokkuleppe sisu. Kolmandas osas ordumeister kirjeldab kaalutlusi, mis teda põhjustasid eelneva kokkuleppega ühinema, ning isikuid, kelle nõusolekul ta seda teinud. Järgnevad tunnistajad.

2. 1255. a. 27. aug. ürik. Leping 1255. a. oli XIX sajandi keskpaiku samuti teada Hiarn'i kogus üsna puuduliku ära kirja järgi, mille järgi tekst avaldati trükis ning hiljem parandustega Bunge poolt¹¹. Ka selle lepingu algupärane ürik leiti hiljem Rootsi riigiarhiivis ning vastavalt algupärandi tekstile Bunge avaldas oma eelmisele väljaandele parandused¹². Schirren leidis samas Rootsi riigiarhiivis lepingu kaks pärgamentalgupärandit, millel neljast pitsierist esimesel olevat säilinud 1., 3. ja 4. ning teisel 1. ja 3. Ühtlasi Schirren avaldas omakorda parandused Bunge eelmainitud parandustele¹³. Tartu ülikooli õigusteaduskonna seminar muretses enesele fotostaatilised ülesvõtted ka selle lepingu originaalist ning pitsieritest. Ülesvõtetest ilmneb, et originaalil on tõeliselt olnud vaid kaks rippuvat pitsierit, mitte neli, ning nendest on säilinud ainult üks, nimelt ordumeistri oma¹⁴.

Lepingu tekst on ladinakeelne ning samuti langeb kolme ossa. Esimeses osas, peale sissejuhatust, öeldakse, et Saksa ordumeister Liivimaal Anno usust lahkunud saarlastele, kes kiriku rüppe tagasi tulnud, on andnud mõningad õigused lisaks neile, mis olid antud ta eelkäija Andrease (de Velveni)

⁹ C. Schirren, Verzeichnis livl. Geschichtsquellen, H. I. (lühendatult: Verz.), Tartu 1861, lk. 2 (nr. 14).

¹⁰ Ülesvõtteid säilitatakse sama seminari raamatukogus.

¹¹ UB. I, lk. 80 j. (nr. 321) ja nr. 285 (lk. 369 j.).

¹² UB. III, lk. 22 (nr. 321).

¹³ Schirren, Verz., lk. 3 (nr. 23).

¹⁴ Neid ülesvõtteid säilitatakse Tartu ülikooli õigusteaduskonna seminari raamatukogus.

poolt. Teises osas järgnevad vastavad eeskirjad, jagatud 8 artiklisse. Kolmandas osas märgitakse isikud, kes on toimumingu kordasaatmise ja üriku valmistamise juures olnud (nende seas 8 saarlast), valmistamise aeg (MCCLV, VI. cal. Septembris = 1255. a. 27. aug.) ning tavaline märkus pitseritega kinnitamise kohta (ordumeistri ja saarlaste poolt).

3. Ürikute hinnang. Kuna mõlemad lepingud on säilinud algupärandis, siis ei saa olla kahtlust nende ehtsuses, samuti tekkimise aja, koha, tegelaste ja sisu suhtes. Seega mõlemad ürikud väärtuslikkuse suhtes on esmajärgulised. Siiski ei saa salata, et mõlemad ürikud võimaldavad alul tähendatud sihti saavutada piiratud ulatuses. Nad mõlemad käivad ainult Eesti ühe osa (Saare- ning osalt Läänemaa) kohta ja ühtlasi kuuluvad ajasse, kui Eesti oli juba aastakümned võõrastele näiliselt alistunud. Ent kas pole allikaid, mis käiksid kogu Eesti ala ja ühtlasi aja kohta, mil toimus Eesti alistamine selle sõna kitsamas ja tehnilises mõttes?

§ 3. Läti Henriku kroonika. Kui käsitleda eestlaste alistamist XIII sajandil, siis tuleb ikka pöörduda Läti Henriku kroonika poole, mis ka käesoleval korral ei jää tulemusteta.

1. Eestlaste lepingud kroonikas. Juba kroonika esimesed lähemad teated eestlastest 1207. a. käsitlevad läbiriikimisi eestlaste ja nende lõunanaabrite vahel leppe sobitamiseks¹⁵. Ka järgmine teade kirjeldab samu läbiriikimisi, mis tulemusteta lõppedes tõid kaasa sõja 1208. a.¹⁶ Kroonika edasine jutustus eestlaste kohta tavaliselt vaheldub sõjaretkede ning nendega seotud läbiriikimiste ja lepete sõlmimise kirjeldusega. Nõnda kroonika viimati ka lõpeb kirjeldusega rahusõlmimise kohta saarlaste ja nende ründajate vahel 1227. a.¹⁷

Kui neid teateid läbiriikimiste ja lepete sõlmimise kohta eestlaste ja võõraste vahel kroonikas jälgida, siis ilmneb, et mitmed läbiriikimised jäid tulemusteta. Sellele vaatamata läbiriikimised andsid ka positiivseid tulemusi ning

¹⁵ *Heinrici Chronicon Lyvoniae*, alamal lühendatud: H (teoste kogus: *Script. rer. germanicarum in usum scholarum*), Hannover 1874, XI, 7.

¹⁶ H., XII, 6.

¹⁷ H., XXX, 5—6.

lepped sõlmiti. Need lepped on kronoloogilises järjekorras nummerdatuina järgmised¹⁸:

1. A 1208, LS: E ning S, Li, Lā (H. XII, 6).
2. A 1209 (või 1210 alguses), LS: E ning Li, Lā (H. XIII,5),
3. A 1210, LS: E ja V (H. XIV, 2).
4. A 1210, LS: E ja K (H. XIV, 5, vrd. ka 8),
5. A 1211, LS: E ja S (H. XV, 1).
6. A 1211, LS: E ja S (H. XV, 7).
7. A 1211 (või 1212 alguses), LS: E ja V (H. XV, 8).
8. A 1212, LS: E ja Li, Lā (H. XV, 11).
9. A 1212, LS: E ja S, Li, Lā (H. XVIII, 1).
10. A 1215, LS: E ja S (H. XVIII, 7).
11. A 1215, LS: E ja S (H. XIX, 4).
12. A 1215, LS: E ja S (H. XIX, 8).
13. A 1216, LS: E ja V (H. XIX, 10).
14. A 1216, LS: E ja S (H. XX, 6).
15. A 1217, LS: E ja V (H. XX, 7).
16. A 1217, LS: E, V ja S (H. XX, 7—8).
17. A 1217, LS: E ja V (H. XXI, 2).
18. A 1217, LS: E (sakalased) ja S (H. XXI, 5).
19. A 1218, LS: E (rotalased) ja S (H. XXI, 5).
20. A 1218, LS: E ja S (H. XXI, 6).
21. A 1219, LS: E ja T (H. XXIII, 2).
22. A 1219, LS: E ja S (H. XXIII, 6).
23. A 1219, LS: E ja S (H. XXIII, 7).
24. A 1219 (või 1220 alguses), LS: E ja S (H. XXIII, 9 ja 10).
25. A 1220, LS: E (harjulased) ja T (H. XXIV, 2).
26. A 1220, LS: E (järvalased) ja T (H. XXIV, 2).
27. A 1220, LS: E (virulased) ja T (H. XXIV, 2).
28. A 1222, LS: E ja T (H. XXVI, 3).
29. A 1223, LS: E ja S (H. XXVI,5).
30. A 1223, LS: E ja V (H. XXVI, 8).
31. A 1223, LS: E ja S (H. XXVI, 9).
32. A 1223, LS: E ja S (H. XXVII, 2).
33. A 1223, LS: E ja V (H. XXVII, 3).
34. A 1223, LS: E ja S (H. XXVII, 4).

¹⁸ Alljärgnevas loendis on tarvitatud järgmisi lühendeid: lepingu sõlmijad — LS; aastal — A; eestlased — E; liivlased — Li; kurelased — K; lätlased — Lā; sakslased — S; taanlased — T; venelased — V; paavst — P.

35. A 1223, LS: E (harjulased) ja S (H. XXVII, 6).
36. A 1223, LS: E (järvalased) ja S (H. XXVII, 6).
37. A 1223, LS: E (virulased) ja S (H. XXVII, 6).
38. A 1224, LS: E ja S (H. XXVIII, 8).
39. A 1225, LS: E (saarlased) ja S (H. XXIX, 1).
40. A 1225, LS: E (rotalased) ja S (H. XXIX, 1).
41. A 1225, LS: E ja P (H. XXIX, 3).
42. A 1225, LS: E (saarlased) ja P (H. XXIX, 4).
43. A 1225, LS: E (rotalased) ja P (H. XXIX, 4).
44. A 1225, LS: E ja S (H. XXIX, 6).
45. A 1226, LS: E (järvalased) ning P (H. XXIX, 6).
46. A 1226, LS: E ja S, T (H. XIX, 7).
47. A 1226, LS: E (virulased) ja P (H. XIX, 7).
48. A 1226, LS: E (harjulased) ja P (H. XXIX, 7).
49. A 1227, LS: E ja S (õigem P) (H. XXX, 5—6).

Eelnevast järeldub, et kroonikas märgitud lepingute arv on võrdlemisi suur. Võib vaid küsida, kuivõrra kroonika andmed on usaldatavad¹⁹.

2. Kroonika allikad ning usaldatavus. Lepingute suur hulk iga aasta kohta eraldi, 20 aasta jooksul²⁰, sunnib arvama, et kroonika kirjutaja ei ole neid hiljem käsitelnud ainult enda ja teiste mälu järgi²¹. Seda ei tule ka oletada, kui kroonikat õieti mõista.

Kroonikakirjutaja ütleb, et ta oma kroonikas „veel juurde lisanud“ (*superadditum est*) üksnes seda, mida oma silmadega peaaegu kõik näinud, või kui pole näinud, siis teada saanud teistelt, kes ise näinud või juures olnud²². Järelikult, kroonikakirjutaja on enda ning teiste tajumuste

¹⁹ Seda küsimust käsitletakse alljärgnevas tekstis peamiselt tulemusena uurimusest, mille üksikasjaline käsitus ei saa siinkohal aset leida.

²⁰ Lepingute arv kroonikas veel märksa kasvab, kui arvestada ka neid lepinguid, milledest eestlased ei ole osa võtnud.

²¹ Kroonika, välja arvatud cap. XXX, on kirjutatud arvatavasti 1225. a. lõpul ja 1226. a. alguses, vt. Hildebrandt, Die Chronik Heinrichs von Lettland, Berlin 1865, lk. 18 jj.; Trusman, Drevneišaja livonskaja hronica i jeja avtor, Peterburi 1907, lk. 14 j.; L. Arbusow, Die handschriftliche Überlieferung des „Chronicon Livoniae“ Heinrichs von Lettland, Latvijas univ. raksti, XV, Riga 1926, lk. 189.

²² H. XXIX, 9: Nihil autem hic superadditum est nisi ea, qui vidimus oculis nostris fere cuncta, et que non vidimus propriis oculis, ab illis intelleximus, qui viderant et interfuerunt.

ja mälu järgi teinud oma raamatus vaid *lisandusi* (*superaddita*) sellele, mis oli olemas juba varem ²³.

See, mis lepingute suhtes ²⁴ oli olemas juba enne kroonika kirjutamist, oli: 1) Riia piiskopkonna arhiiv, milles olid peale muu luurajate ja saadikute aruanded ning lepingud ja nende ratifitseerimise ürikud ²⁵, ja 2) sama piiskopkonna aastaraamat (annaal) ²⁶.

Annaal peeti piiskopkonna tsentris ²⁷, selle olles piiskopi annaal ²⁸. Annaali kanti lühikesed kuivad olulised märkmed sündmustest, mida peeti tähtsateks ²⁹, eeskätt arhiivi saabuvaltel andmetel ³⁰. Sel viisil sattusid annaali ka märkmed

²³ Seega pole õige, kui Hildebrand, *op. c.*, lk. 21, kroonika-kirjutaja ütlust, mis toodud eelmises märkmes, tõlgib: „nichts enthalte das Buch, als mit eigenen Augen Gesehenes, oder von den Augenzeugen Gehörtes“. Samuti pole põhjust tõlkida „superadditum“ sõnaga „erzählt“ ning arvata, et kroonika kirjutaja sõnaga „superadditum“ oleks end väljendanud „unbeholffen“, nagu väidab Pabst, Heinrichs von Lettland Livländische Chronic, Tallinn 1867, lk. 355 märk. 11.

²⁴ Andmed muude sündmuste kohta ei tule käesolevas töös arvesse.

²⁵ H. XV, I: Interim missi sunt nuncii in Estoniam videre quid a paganis agatur. Qui reversi bella nunciant, pacem secum referant, consilia infidelium aperiant. Lepingute ürikutest v. allpool märk. 30.

²⁶ Midagi anaalitaolist oletab juba Hildebrand, *op. c.*, lk. 18: Einzelne kurze Aufzeichnungen mag H(einrich) immer mehr den Begebenheiten angefestigt haben“. Ent kroonika autori jutustis erineb tunduvalt annaali jutustisest nii stiililt kui sisult. Vrd. selles suhtes kroonika alguspeatükke, kus annaal väheselt täiendatud, ning hilisemaid peatükke, kus kroonika autor oma lisanditega (*superaddita*) esineb. Annaal algatati ühtlasi ammu varemalt kui piiskopi „scolar“ Henrik tegevusse astus H. XI, 7. Trusmani, *op. c.*, lk. 13 j., seletused stiili ühtlusest ei ole käesolevas suhtes olulised, sest need seletused käivad kroonika autori lisandite kohta.

²⁷ Selles suhtes väärivad tähelepanu Trusmani, *op. c.*, lk. 13, 24–25, väited, millede toonitatakse Riia tähendust, kui mõelda Riia annaali (mitte kroonika, nagu Trusman arvab) koostamise kohana.

²⁸ Vastavalt sellele iga aasta märgiti valitseva piiskopi ametiaastana. See arvestus annaalis jäi püsima kroonikas, milles teatavasti aastat arvestatakse piiskopi ametiaastate järgi, märgitakse kõigepealt piiskopi kohalolek või eemalviibimine jne.

²⁹ H. XXIX, 9: Multa quidem et gloriosa contigerunt in Lyvonia tempore conversionis gentium ad fidem Jesu Christi, que cuncta conscribi vel ad memoriam reduci non possunt, ne legentibus existeret etiam tediosum. Sed hec paucula conscripti sunt ad laudem eiusdem domini nostri Jesu Christi.

³⁰ Vt. selles suhtes, näiteks: ürik, millega Gercike vürstile Vsevolodile

lepingute kohta, mida Riia piiskop sõlmis ise teistega, või mis, olles küll sõlmitud teiste vahel, olid Riia piiskopile tähtsad³¹. Piiskopkonna annaali kasustas kroonikakirjutaja oma kroonika ametliku luustikuna³². See oli paratamatu, sest kroonika tuli koostada arhivaalseks uurimiseks liiga lühikese aja kestel³³. See oli ka küllaldane, sest annaal sisaldas kõik vajalikud ametlikud andmed³⁴.

Ent kuiv annaal pidi kroonikana muutuma literaarseks teoseks, mida ei saanud kirjutada igaüks. Seetõttu „härрад ja sõbrad“ nõudsid kirjutamist isikult, kes oli kirjanduslikult andekas³⁵. See isik teostas oma ülesande sel viisil, et „sellele vähesele“ (*hec paucula*), mis oli annaalis, ta „lisas veel juurde“ (*superadditum*) seda, mida oli näinud ise või teada saanud teistelt, kes olid olnud pealtnägijad³⁶. Seetõttu kroonika alguspeatükid ning ka hilisemad osad, kus pole autori enda või teiste pealtnägijate üleandeid, on enam-vähem säilitanud ürgse annaali ilme³⁷, kuna ülejäävad osad on vähem-rohkem rikkalikult varustatud autori enda ja teiste pealtnägijate andmetega. Vastavalt sellele lepingute nagu teistegi faktide käsitus on kroonikas kahesugune. Ühed lepingud on mainitud mõne sõnaga või möödaminevalt, esinedes annaali üleandena. Teised lepingud on kirjeldatud pikemalt või üsna üksikasjaliselt nii sõlmimise käigult kui sisult. Need on lepingud, millede suhtes on üle antud mitte üksnes an-

läänistati ta maad (UB. I, 15) ning sama läänistamise kohta kroonika kirjeldus (H., XIII, 5); ürikud maade jagamise kohta Riia ja Tartu piiskoppide ning ordu vahel (UB., I, 61—63) ja kirjeldus kroonikas (H., XXVIII, 3).

³¹ Vt. selles suhtes kroonika alguskapiitlid, kus annaal kõige vähem „lisandustega“ täiendatud, nimelt: H. II, 5; IV, 2—5; V, 3, 4; VI, 7 jt. Aga ka hiljem on kroonikas kohti, kus annaal enam-vähem puutumata jäänud, nõnda eelmises märkmes toodud H. XXVIII, 3, võrreldes UB. I, 61—63. Ka eestlaste lepinguid võõrastega on mitmed säilinud vaid annaali sõnastuses, kroonikakirjutaja „lisandusteta“.

³² Vt. eelmine märkus.

³³ 1225. a. lõpul ja 1226. a. alguses, vt. märkus 21.

³⁴ Seetõttu kaotab tähenduse oletus, nagu pidi kroonika kirjutaja olema tuttav kogu tolleaegse poliitikaga, vt. Trusman, *op. c.*, lk. 17 j. Samuti pole põhjust arvata, et kroonikakirjutaja kasustas lepingute ürikuid, vt. Hildebrand, *op. c.*, lk. 53, 60 j., 68 j.

³⁵ H. XXIX, 9: placuit eam rogatu dominorum et sociorum humili scriptura conscribere.

³⁶ H. XXIX, 9; vt. eespool märk. 29 ja 22.

³⁷ H. XXIX, 9; vt. eespool märkus 31.

naali³⁸, vaid ka kroonikakirjutaja ja teiste pealtnägijate jutustised³⁹.

3. Hinnang. Eelnevast järeldub, et Läti Henriku kroonika eestlaste lepingute suhtes on väärtuslik allikas. Ta kirjeldab kõiki vastavaid lepinguid, mis olid Riia piiskopile tähtsad, ajajärgul 1208—1227. a. kevadeni. Ta lepingute esitus on usaldatav, sest see rajaneb ametlikul annaalil, mida jätkati igal aastal ametlikel andmeil. Ühekülgsemad, kuid üldiselt usaldatavad on ka kroonika autori ja teiste pealtnägijate andmed.

Kroonika teated on seda väärtuslikumad, et nad käivad ruumilt kogu Eesti maa-ala kohta ning käsitlevad just eestlaste vabadusvõitluse ja alistumise sündmustiku ajastut.

§ 4. Muud allikad. Üldtulemusi. Peale ürikute ning Läti Henriku kroonika tuleb arvesse ka veel muid allikaid.

I. Ürikud. Kõigepealt väärib tähelepanu ürik, milles Riia piiskop ning teised sakslasist võimukandjad Liivimaal teatavad (arvatavasti 1227. a.) lüübeklastele rahulepingu sõlmimistest saarlastega⁴⁰.

Järgneva tähtsama üriku kujundavad ürikud 20. nov. 1234. a., millega paavst kutsub Riia piiskopi, ordu ning üksikud orduvennad vastust andma neile samus ürikuis esitatud süüdistusis⁴¹. Ühes neist peale muu väidetakse, et Saaremaa on alistatud viitselefaat Johannese juuresolekul ja korraldusel paavstile, olles võidetud paavsti lipu all, mida kanti legaati Wilhelmi kannupoisi Gandulfini poolt ründavate vägede eesotsas⁴². Seda väidet tuleb pidada õigeks, sest ta on kokku-

³⁸ Viimane (XXX) peatükk, mis käsitleb Saaremaa vallutamist, on nähtavasti kirjutatud ilma annaalita ning seetõttu ebatäpne, arvatavasti üldse mitte Riias, vaid mere ääres, Lääne-Eestis (vrd. H. XXX, 3), nõnda et autor, kes ise jääb kohale, ütleb Riiga tagasi siirdujaile: redite cum gaudio, Rigenses (H. XXX, 6), vt. allpool märk. 43.

³⁹ Need on eestlaste lepinguist peamiselt need, mis sõlmitud sakslastega, ent siiski mitte kõik.

⁴⁰ UB. I, 98.

⁴¹ Hildebrand, *Livonica*, vornämlich aus den 13 Jahrhundert, im Vaticanischen Archiv, Riia 1887, nr. 20 ja nr. 21 (lk. 38 j.).

⁴² Hildebrand, *Livonica*, nr. 21 p. 5 (lk. 41): magistro Joannae vicelegato presente et procuranto, ad fidem et ad manus pape recipiebatur... Gandulfinus Mutinensis episcopi et legati famulus cum vexillo ecclesiae exercitum precessisset.

kõlas kroonika andmetega⁴³. Peale selle leidub samas suunas teateid ka muudes ürikutes⁴⁴.

2. Kroonikad. Sündmustikule lähematena tulevad eeskätt arvesse vene kroonikad, mõnikord kinnitades või täiendades muid andmeid⁴⁵.

Eesti alistamise aja lepinguist teatab ka Liivi riimkroonika⁴⁶. Ent vististi ainsaks täiesti usaldusväärseks tuleb pidada selle kroonika teadet lepingust, mille saarlased sõlmisid sakslastega 1261. a.⁴⁷

Hilisemaist kroonikaist tuleb vaid mainida Wartberge kroonikat, mis toob täiendavaid teateid 1241. a. lepingu kohta⁴⁸. Teised hilisemad kroonikad võivad kõrvale jääda⁴⁹.

⁴³ Hildebrand, *Livonica*, lk. 41 märk. 3, tähendab õigusega, et Läti Henriku kroonikas ei ole Saaremaa võitmisel mainitud Johannest ega Gandulfini. Ent: 1) Saaremaa võitmine toimus legaati Wilhelmi korraldusel, H. XXX, 1. 2) Legaadi korraldust pidi täitma viitselegaat Johannes, kes oli sel ajal paavsti maid valitsemas Eesti mandril, H. XXX, 2. 3) Saaremaa vallutamisest võtsid osa ka Estones, de cunctis provinciis suis, kes olid ristitud (H. XXX, 1, 3, 5), järelikult, ka Johannese valitsemisel olevad eestlased. Juba sel põhjusel Johannes ei saanud eemal olla sõjakäigust, rääkimata eelmistest (pp. 1, 2). 4) Vallutajad väed kandsid igaiüks oma lippu, cum vexillis propriis, H. XXX, 3. Et vallutamine toimus paavsti legaadi korraldusel (p. 1) ning legaadi asetäitja juuresolekul ning korraldusel (pp. 2, 3), siis muidugi kanti paavsti lippu kõige ees. 5) Eelnevast jäeldub, et kroonikast endast paratamatult järgnevad need teated, mis üleantud kõnesolevas ürikus. 6) Saaremaa seega tõesti alistus 1227. a. paavstile, nagu mõned teised maa-alad Eesti mandril, H. XXIX, 7; XXX, 2, ning vastav leping sõlmiti paavstiga. 7) Kroonika kirjeldus ei ole käesoleval korral rajatud ametlikule annaalele, vaid üksnes autori nägemisele „propiis oculis“ ning on vastavalt ühekülgne.

⁴⁴ UB. I, 145 jt.

⁴⁵ Eeskätt Novgorodi ja Pihkva kroonikad, v. Poln. sobr. russk. letopissei, t. 3—4.

⁴⁶ *Livländische Reimchronik* (lühend: RC.), herausgeg. v. Leo Meyer, Paderborn 1876, värsid 759—764, 886—889, 1259, 1684 jt. Vastavaid andmeid aga täpsuse suhtes vaevalt saab usaldada, sest nad on nähtavasti pikaajalise suulise traditsiooni teel sattunud kroonikasse.

⁴⁷ RC. vt. 6294—6295; vrd. *ibid.* v. 6000—6294 ning Herm. de Wartberge, *Chronicon Livoniae* (Script. rer. Pruss. II, Leipzig 1863), lk. 42.

⁴⁸ Wartberge, *op. c.*, lk. 38 ja märk. 2.

⁴⁹ Erandi moodustab Brandise kroonika, mille koostamisel aja-järgu kohta 1227. a. alates on kahtlemata kasustatud ürikuid või muid allikaid, mis hiljem kaduma läinud. Vrd. Moritz Brandis, *Chronik* (Monumente Livoniae Antiquae, Riia ja Leipzig 1842), lk. 114—117, ning Hildebrand, *Livonica*, nr. 21 (eriti pp. 9, 12—20, 39, 42). Seetõttu võib Brandise kroonika ka käesolevas küsimuses mõnevõrra arvesse tulla.

3. Üldtulemusi. Eelnevast ilmneb, et usaldusväärseid allikaid alul-seatud ülesande lahendamiseks on säilinud võrdlemisi suur hulk. Need allikad, haarates aega 1207—1261 ning käies kogu Eesti maa-ala kohta, mainivad vähemalt 52 lepingut. Vaatame nüüd neid lepinguid, enne üldiselt, pärast üksikasjalisemalt.

II osa. Lepingutest üldse.

§ 5. Lepingute subjektid ja sõlmijad. Lepingute sõlmimiseks oli vaja subjekte, kelle nimel lepingud sõlmiti, ning inimesi, kes vastava subjekti nimel olid õigustatud lepinguid sõlmima.

I. Subjektid eestlaste poolel. XIII sajandist ei ole säilinud lepinguid, milledest nähtuks, et lepinguid võõrastega oleksid sõlminud üksikud Eesti „kihlakonnad“. Sellest järeldub, et Eesti oli XIII sajandil juba poliitiliselt välja kasvanud seisundist, kus iga „kihlakond“ oli olnud omaette sõltumatu riigike⁵⁰. Erandina vaid üksikud „kihlakonnad“ maa-ala keskel — võõna Pärnu jõgikonnast Peipsini — olid säilitanud mõnevõrra välist sõltumatust⁵¹. Siiski ka needki kihlakonnad jagasid lõplikult suuremate ühikute — „maade“ — saatust, olles viimaste „kõrvalmaadeks“, *provinciae adiacentes*⁵².

Samuti puuduvad lepingud, millest nähtuks, et oleks sõlmitud lepinguid kogu Eesti nimel. Sellest järeldub, et kogu Eesti XIII sajandil veel ei olnud kujunenud välispoliitiliselt üheks lepinguvõimeliseks tervikuks⁵³.

Lepingute sõlmimisel võõrastega XIII sajandil osutusid Eesti poolel tõelisteks lepingusubjektideks üksnes „maad“,

⁵⁰ Vt. J. Uluots, Eesti muistsest riiklikust ja ühiskondlikust korrast, ajak. „Looming“ nr. 6, 1932. a., lk. 726, 728. Vrd. ka J. Uluots, Grundzüge der Agrargeschichte, lk. 29 j.

⁵¹ Vrd. H. XVI, 1: *relictis tamen Saccalensibus usque ad fluvium Palam in episcopi et Theutonicorum potestate*. Nurmegunde, mis asus põhja pool Pala jõge, ei jaganud seega Sakala saatust.

⁵² H. XXVII, 1: *Saccalanenses et Ugaunenses cum adiacentibus provinciis*; vrd. siia juurde H. XXVIII, 2, 9; UB. I, 61:64.

⁵³ Vt. selle ning „maade“ kohta Uluots, Eesti muistsest riikl. ja ühisk. korrast, lk. 796 j.

mida oli kogu Eesti maa-alal 8⁵⁴. Sellest järeldub, et kõnesolevaks ajaks Eesti oli poliitiliselt arenenud seevõrra, et ta koosnes kaheksast vastavast „maast“, „maariigist“, igaüks oma vastava maa-alaga, rahvaga ning võimuorganitega. Iga seesuguse „maa“ ehk „maariigi“ välisest sõltumatuses järgnes ta lepinguvõime võõrastega.

Iga „maa“ ehk „maariik“ võis sõlmida lepinguid võõrastega kõigepealt eraldi teistest „maadest“. Seesuguseid lepinguid on sõlminud kõik „maad“. Siia hulka tuleb arvata ka juhtumid, kui lepingu sõlmisid piirajatega üksikute „maade“ tähtsamad linnused⁵⁵.

Ent üksikud „maad“ võisid ühineda teatavate ühiste toimingute sooritamiseks, milleks võisid olla ka ühised lepingud võõrastega⁵⁶.

Viimati teatavad Eesti „maad“ võisid olla liidus mingi võõraga ning sel viisil koos selle võõraga sõlmida lepingu mingisuguse muu võõraga⁵⁷.

2. Subjektid võõraste poolel. Võõrad, kellega eestlased sõlmisid lepingud, olid mitmesugused poliitilised ühikud, eestlastele peamiselt sõjalis-poliitiliselt tähtsad.

Varemimi olid vististi sagedaks kontrahendiks rootslased, ent kõnesoleval ajastul ei esine nad kordagi⁵⁸. Vähe on kõnesoleval ajastul sõlmitud lepinguid, ka maa-alaliselt kaugel oleva Polotski vürstkonnaga⁵⁹. Varemmail ajul kahtlemata sagedad olid lepingud kurelastega, liivlastega ning lätlastega. Käesoleval ajastul sõlmiti nendega vaid vähesed lepingud⁶⁰. Suuremal määral sõlmiti lepinguid piiriäärsete Novgorodi ja

⁵⁴ Vt. allpool 3. osas, kus toodud „maade“ nimetused ning sõlmitud lepingud.

⁵⁵ Nõnda — Viljandi H. XVII, 7; Soontagana, H. XIX, 8; Varbola H. XV, 8 jt.

⁵⁶ Nõnda 1212. a. sakalased ja ugandlased H. XVI, 1 ning võib-olla ka soontagalased, vrd. H. XVIII, 5.

⁵⁷ Nõnda 1217. a. saarlased ja venelased ühel pool ning vastaspoolel sakslased ning ugandlased. H. XX, 7, 8; vrd. Novg. I kroonika (Poln. sobr. let. t. 3—4), lk. 35., Pihkva I kroonika (*ibid.*, t. 4), lk. 177.

⁵⁸ Kroonika andmeist ei saa järeldada, et rootslaste okupatsioon Läänemaal 1220. a. oleks toimunud kokkuleppel eestlastega, H. XXIV, 3.

⁵⁹ Nimelt ainult 1216. a., H. XIX, 10.

⁶⁰ H. XIII, 5; XIV, 5; XV, 11.

Pihkva vürstkondadega⁶¹. Seoses taanlaste tungiga Eestisse sõlmisid eestlased mitmeid lepinguid Taani riigiga⁶².

Ühenduses sakslaste sissetungiga Eestisse eestlased veel enam sõlmisid lepinguid sakslastega, kelle poolel lepingu-subjektideks olid: Riia piiskopkond⁶³, ordu (alul Mõõgavendade, hiljem Saksa ordu)⁶⁴, Tartu piiskopkond⁶⁵, Saare-Lääne piiskopkond⁶⁶.

Ristiusu levitamiseks eestlaste seas kasustas paavst esialgu sakslasi ja taanlasi, ent viimati siiski tahtis Eesti alal luua oma paavstlikku riiki. Sellega ühenduses eestlased sõlmisid mitmeid lepinguid ka paavstiga ta esindajate kaudu⁶⁷.

3. Sõlmijad eestlaste poolel. Igal Eesti maariigil oli tähtsamaks riigiõiguslikuks organiks sõjavõimelistest meestest koosnev rahvakogu⁶⁸. Vastavalt sellele seesugust kogu nimetatakse paljuseks. Seesugusele paljusele saadetakse saadikud lepingu sõlmimiseks⁶⁹, seesugune paljus ise saadab saadikud ning sõlmib lepingud⁷⁰.

Täitva organi ülesandeid igal „maal“ täitis vanemate kolleegium, kes vastavalt sõlmis ka lepingud ning kinnitas neid⁷¹. Lepingute sõlmimisel võrastega vanemad pidid aga

⁶¹ H. XIV, 2; XX, 7; XXI, 2 jt.

⁶² H. XXIII, 2; XXIV, 2; H. XXVI, 3.

⁶³ H. XVI, 1; XXIII, 7; jt.

⁶⁴ H. XXIV, 9 jt.; 1255. a. leping; RC. 6294–95.

⁶⁵ H. XXVIII, 8.

⁶⁶ 1241. a. leping, mille sõlmimisel S.-Lääne piiskoppi esindas ordu-meister.

⁶⁷ H. XXIX, 4, 6, 7; XXX, 5–6 ning Hildebrand, Liv., nr. 21 p. 5; viimases suhtes vt. üleval märk. 38 ja 43.

⁶⁸ H. XIII, 5; XXIII, 2; vt. ka J. Uluots, Eestlaste muistsest riikl. ja ühisk. korrast, lk. 727.

⁶⁹ H. XII, 6: miserunt... nuncios suos ad Estones in Unganiam; H. XVI, 1: missis nuntiis in Estoniam... Et gavisii sunt Estones.

⁷⁰ H. XII, 6: Estones.... nuntios suos disexerunt; H. XV, 7: Alistegunde simul et alii Saccalanenses miserunt nuntios suos; H. XXIX, 3: Estonum nuntii de Maritima; H. XXIX, 4: Osiliani quoque et Estones Maritimi... promittentes.

⁷¹ H. XV, 1:... evocatis senioribus de castro... eis pacem... proponunt. Qui de pace nimium gaudentes... pollicentur. H. XXI, 5: Et venerunt ad eos seniores de Haniale et Cozzo et omnibus provinciis, ... rogantes ea, que pacis sunt. H. XXIII, 7: venerunt tandem ad nos seniores provinciarum, ... suppliciter pro pace petentes... Quinque seniores de quinque provinciis Vironie. tradiderunt se totamque Vironiam beate Marie et Lyvoniensi ecclesiae, pacemque firmantes redierunt.

olema teadmisel, et rahvakogu, seega kogu „maa“, neid toetab. Seetõttu tarbe korral võeti lepingusse määrus selle kohta, et vanemad toimivad kogu „maa“ nimel⁷². Kui vanem või vanemad talitasid „maa“ arvamuse vastaselt, siis võisid tekkida rasked konfliktid⁷³. Seepärast kahtluse korral kutsuti lepingu sõlmimise otsustamiseks kokku rahvakogu, kes kuulus ära ettepanekud, võimaluse korral ka võõrsilt tulnud saadikud, ning selle järel otsustas lepingu sõlmimise küsimuse, eriti saadikute läkitamise⁷⁴.

4. Sõlmijad võõraste juures. Kurelaste, liivlaste ja lätlaste juures olid lepingute sõlmijateks nagu Eestiski teatavad kollektiivsed organid⁷⁵.

Teistele eelmainitud lepinguosalistele võõraste poolel oli omane teatava ainuvalitsusliku joonega võimukorraldus. Vastavalt olid lepingusõlmijaiks: Polotski vürst, Novgorodi ja Pihkva vürstid, Taani kuningas, paavst, Riia piiskop, Saare-Lääne piiskop ning (varemini Mõõgavendade, hiljemini Saksa ordu Liivimaal) ordumeister isiklikult või oma esindajate kaudu⁷⁶.

5. Saadikud. Sage nähtus oli see, et lepingute sõlmimisel teotsesid mitte vastava lepingusubjekti alalised organid, vaid selleks volitatud saadikud. Saadikuid saatsid nii eestlased võõraste juurde, kui ka võõrad eestlaste juurde, tavaliselt ühes vastava saatjaskonnaga⁷⁷.

⁷² 1255. a. lepingus: in quem seniores terrae in nostra praesentia pro tota terra consenserunt.

⁷³ Eestlaste juures pole seesuguseid konflikte teada, kuid liivlaste vanem Kaupo, kes saksameelseks muutus, pidi liivlaste juurest Riiga põgenema, H. X, 10: nam ipse, postquam a Roma rediit, fidelissimus factus est, et propter persecutionem Lyvonum in civitatem fungerat. Ühtlasi Kaupo kui äraandja kogu varandus põletati, põllud võeti, mesipuud lõhuti, H. X, 13: bona eiusdem omnia incendio vastaverant, agro absturant, arbores apum confregerant.

⁷⁴ H. XIII, 5: Et audientes Estonos de tota Ugaunia nuncios episcopi advenisse, convenerunt ad placitum... et miserunt viros eum eis pro pace faciendam. H., XXIII, 2: Et congregaverunt Revalenses et Harionenses exercitum magnum contra eos, et miserunt seniores suos ad regem verbis pacificis.

⁷⁵ H. XV, 11: Tunc Lyvones et Letti et Estonos... miserunt nuncios in invicem, et exclusis Rigensibus fecerunt pacem.

⁷⁶ Vt. eespool märkused 59–67.

⁷⁷ H. XXVI, 9: Et miserunt Sackalanenses nuntios in Rigam. H. XXIX, I: Et miserunt omnes nuncios suos cum muneribus in Rigam,

Saadikutele, nendele määratud ülesannete täitmiseks, oli oluliselt tähtis isiklik puutumatus võõral maal. Saadikute sage vastastikune läkitamine näitab, et nende puutumatus oli kindlustatud. Eestlased olid arvamusel, et seesugune puutumatus on praktiliselt hädavajalik, sest muidu pole võimalik rahvusvaheline suhtlemine⁷⁸.

Ent saadiku puutumatusel olid omad piirid. Eriti sakslased saatsid Eestisse saadikuid ka ainult sõjaliseks luureks⁷⁹. Niisugusel korral tuli saadikul kannatada, et teda koheldi kui salakuulajat, kuni ta saadikuomadus selgus ning ta tagasi saadeti⁸⁰.

§ 6. Lepingute sõlmimine. Lepingute sõlmimisel võib märgata nelja astet: 1) läbirääkimiste algatamine ühes vastavate põhjustega, 2) arutamine, 3) lepingu formuleerimine ning 4) lepingu kinnitamine.

Läbirääkimiste algatamine. Läbirääkimisi lepingu sõlmimiseks põhjustasid mitmed asjaolud, samuti algatasid neid nii eestlased kui ka võõrad.

Kõigepealt põhjustasid läbirääkimisi mõningad tuliküsimused, mis seni olid lahendamata⁸¹. Linnustes viibijaid tavaliselt sundisid alustama läbirääkimisi piirajatega linnuses tekiv vee ja toiduainete puudus, samuti suur suremus⁸². Sage dasti andis läbirääkimiste algatamiseks põhjust püüd maa

tam Rutheni quam Estonos maritimi et Osiliani. H. XIII, 5: Et misit episcopus Aletrandum sacerdotem (saadikuna) in Odempe. Vt. ka ülemal märk. 59—67.

⁷⁸ Kui Ugandi rahvakogus mõned osavõtjad tahtsid ära tappa Riia piiskopi saadikut, kes hakkas koosolekul ristiisku kuulutama (sæga propagandakõnet pidama), siis vanemad keelasid: Si, inquit, hunc nuncium episcopi interfecerimus, quis nobis deinceps credet, ant nuncium mittet? Saadik jäigi puutumata. H. XIII, 5.

⁷⁹ H. XV, 1. Toodud ülemal märkus 25.

⁸⁰ H. XVI, 1: Estonos vero... convenerunt cum exercitu magno, et residebant in Coiwemunde habentes secum Isridum, nuncium Rigensium, quem, audito episcopi et peregrinorum adventu, diversis penis cruciatum in Rigam remiserunt.

⁸¹ Nõnda 1207. a. saadeti (sakslaste poolt) preester Alobrand Ugandisse läbi rääkima kaupade pärast, mis kaupmeestelt olid võetud, H. XI, 7. Aastal 1207 lätlased ja ordumeister saatsid saadikud Ugandisse nõudma õigust kõige ülekohtu pärast, H. XII, 6.

⁸² Nõnda Soontagana linnuses 1216. a., H. XIX, 1; Otepää linnuses a. 1210, H. XIV, 2, ja a. 1217, H. XX, 7; Viljandi linnuses a. 1223, H. XXVII, 2.

laastamisele ja rüvetamisele ning elanikkonna tapmisele piir panna⁸³, või levinud taudi lõpetada⁸⁴. Ent sagedasti põhjustasid läbirääkimiste algamist püüded sõjategevust edukamalt arendada, eeskätt enda jõudude suurendamiseks ning korraldamiseks⁸⁵ ja eriti võõraste jõudude juurdeõmbamiseks⁸⁶.

Läbirääkimised, mis ühelt poolt algatatud, mõnikord ei leidnud teiselt poolt vastuvõtmist⁸⁷.

2. Arutlused. Kui läbirääkimiste algatamine ühelt poolelt leidis vastuvõtmist teiselt poolelt, siis järgnesid arutlused.

Arutlused toimusid sel teel, et ühe poolé ettepaneku suhtes tekkisid vastuväited ning tarbe korral vastuettepanekud teiselt poolelt. Kuivõrra olukord oli kokkuleppeks küps, võisid arutlused olla lühikesed⁸⁸. Teistel juhtumel arutlused võtsid keerulisema käigu, kestes kaua või mitmes kohaski⁸⁹. Mõnedel juhtumel isegi kauemat aega, mitmes kohas inuu-

⁸³ Nõnda ugandlased ja sakalased a. 1215, H. XIX, 4; järvalased a. 1217, H. XX, 6; sakalased a. 1217; H. XXI, 5; rotalased a. 1218, H. XXI, 5; virulased a. 1219, H. XXIII, 7; saarlased a. 1227, H. XXX, 5 j.

⁸⁴ Nõnda liivlased, lätlased ja eestlased 1211. a. H. XV, 7, 11; needsamad 1212. a., H. XVI, 1.

⁸⁵ Nõnda sakslased 1208. a. (lõpul) või 1209. a. (alguses), H. XII, 6 (in fine).

⁸⁶ Nõnda Pihkva vürst eestlasi 1217. a., H. XX, 7; eestlased samal aastal venelasi H. XXI, 2; ugandlased sakslasi 1216. a., H. XX, 5; eestlased venelasi 1223. a., H. XXVI, 8; H. XXVII, 3.

⁸⁷ Nõnda 1208 eestlased Beverini linnuse juures, kuid lätlased ei võtnud vastu. H. XII, 6, samuti a. 1211, H. XV, 7; 1207. a. riialased, kuid ugandlased ei võtnud vastu, H. XI, 7; 1227. a. muhulased oma linnuses, kuid piirajad keeldusid H. XXX, 4.

⁸⁸ Nõnda eestlased ja vastaspool a. 1208, H. XII, 6.

⁸⁹ Nõnda: ugandlased 1209. a. ei tahtnud vastaspoole saadikuga koha peal arutada, saatsid oma saadikud eelmisega kaasa ning siis järgnesid arutlused, H. XIII, 5; eestlased 1212. a. võtsid rahuettepaneku vastu, saatsid oma saadikud Toreidasse, kus alles pärast „paljusid sinna- ja tännarääkimisi“ jõuti leppele, H. XVI, 1; Leole linnuses 1215. a. räägiti läbi ja selle järel sõiditi ning siis viimati jõuti leppele. H. XIX, 4; sakslased Viljandi kirikus 1223. a. kaotasid läbirääkimisel ühe mehe (Mauritius) surnuna, kuni jõuti leppele. H. XXVI, 5; 1241. a. saarlased saatsid oma saadikud Läänemaale, kus alles pärast paljusid koosolekuid ja kõnelusi (multis itaque placitis et interlocutoriis) jõuti leppele; 1241. a. lepingu tekst.

tuvate tegelaste poolt peetud arutlused ei andnud positiivseid tulemusi⁹⁰.

3. Lepingute vorm. Kui arutluste tulemusena oli jõutud mõlema poole tahte ühtlustamisele, siis oli kokkulepe saabunud⁹¹, vajades oma jõustumiseks kindlat vormi⁹², eriti kui üks pool seda tungivalt nõudis⁹³. Vorm võis olla suuline või kirjalik.

Lepingu suuline vorm pidi olema kuuldav, nähtav ja tunnistatud⁹⁴.

Kuuldavus teostati sel viisil, et üks pool esitas võimalikult pidulikul töötuse kujul oma ettepaneku ning teine pool võttis samuti piduliku töötuse kujul selle vastu⁹⁵. Nähtavus saavutati eestlaste poolel mõlema käe tõstmisega⁹⁶ või võib-olla ka käte vastaspoolele andmisega⁹⁷. Tunnistatavus teostati sel

⁹⁰ Nõnda 1208. a. ugandlased võtsid läbirääkimiste algatuse vastu, saatsid oma saadikud kaasa, järgnevatel läbirääkimistel võtsid osa mitmed tegelased selles suhtes, mis vajalik „rahule ning õiglusele“ (que pacis et iustitie erant), kuid lepe jäi saavutamata, H. XII, 6.

⁹¹ Kirjalikus lepingus nimetati seda momenti nimega „actum“, vt. saarlaste leping 1255. a.

⁹² Kirjalikes lepinguis vastava vormi andmist tähendati sõnaga „datum“, vt. saarlaste leping 1255. a. Olgu seejuures tähendatud, et rahvusvahelised tahteavaldused praegusajani iseenesest ei vaja kindlat vormi, vt. A. Piip, Rahvusvahelise õiguse süsteem, Tartu, 1927, lk. 107, 109; Fr. Liszt, Das Völkerrecht, II aufl. Berlin, 1920, lk. 158.

⁹³ Nõnda saarlased 1241. a. olid nõus lepingut sõlmima ainult siis, kui vastaspool suvatseb neilt vastu võtta lepingu allakirjutatud vormis ühegi vägivaldse (s. o. ühekülgsse) muutmiseta igavesti: si ecclesia subscriptam formam sine qualibet permutatione in perpetuum ab ipsis exceptare dignaretur.

⁹⁴ Selle kohta üldse vt. J. Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer, 4-te Ausg. B. II, Leipzig, 1899, lk. 145 j.; K. v. Amira, Grundriss des germanischen Rechts, 3-te Aufl., Strassburg, 1913, lk. 221 j.

⁹⁵ Nõnda: 1211. a. Viljandi linnuse juures promittunt (sakslased) — pollicentur (eestlased), H. XV, 1; 1215. a. Soontagana linnuses: vos in nostre fraternitatis nostre recipiemus amorem (sakslased) — pollicentur (eestlased), H. XIX, 8; 1216. a. Järvamaal si volueritis..., nostram possitis fraternitatem perpetuum adipisci (sakslased) — promiserunt (eestlased), H. XXIII, 7.

⁹⁶ Peapiiskop Albert Suerbeeri pitseri pildis on eestlastel igaühel mõlemad käed üles tõstetud, vt. allpool 3. osa (*in fine*).

⁹⁷ Käe „andmise“ ehk „lõõmise“ komme on teatavasti Eestis veel praegu kehtiv, samuti ka varem; vrd. Grimm, *op. c.*, lk. 148.

teel, et eelmainitud toimetused sooritati tunnistajate juuresolekul⁹⁸.

Kirjalik leping kandis suulise ettepaneku kõiki eelmainitud elemente. Ta toimus: 1) kirjaliku ettepanekuga ühelt poolt, 2) selle ettepaneku vastuvõtmisega teiselt poolt, 3) tunnistajate juuresolekul. Sellele toimetusele (*actum*) järgnes vastava üriku valmistamine (*datum*), millesse paigutati ettepaneku tekst, tõendis ettepaneku vastuvõtmisest ning tunnistajate nimed⁹⁹.

4. Lepingu kinnitamine. Sõlmitud leping ei pruukinud veel jõustuda, vaid vajas kinnitamist.

Rahulepingu kinnitamise suhtes kehtis komme, mille järgi kinnitamine toimus sümboolselt odade vastastikuse saatmisega ning vahetamisega lepingusubjektide vahel¹⁰⁰. Vastavalt sellele rahulepingu ülesütlemist märgiti vahetatud oda tagasisaatmisega¹⁰¹, lepingu sõlmimiseks läbirääkimiste luhutumist aga odadega vastastikku ähvardusega¹⁰². Lepingu kirjalik kinnitamine toimetati sellekohase eriürikuga¹⁰³.

Võrreldes lepingu sõlmimise kohaga võis ta kinnitamine toimuda sootuks teises kohas¹⁰⁴.

§ 7. Lepingute kindlustamine. Üldtulemusi. Lepinguosalistele oli tähtis omada abinõusid selleks, et vastaspool lepingut täidaks. Need abinõud võisid olla: 1) leppelised, kui lepingu täitmiseks anti tagatised, ning 2) omavolilised, kui üks pool ühekülgselt võttis tarvitusele abinõud lepingu mitte-täitmise puhul.

⁹⁸ Läti Henriku kroonika kirjeldusis on lepingute sõlmimine tavaliselt suure hulga seas, nõnda et sakslasi on palju („nos“), samuti cestlasi, keda sel puhul hakatakse ka ristima, H. XXX, 5; XXIII, 7; XXI, 5 jt. Vastavalt ka kirjalikkude lepingute juures on palju tunnistajaid, 1241. a. lepingus: et alii quam plures; 1255. a. lepingus: quam plurimis Osilianis.

⁹⁹ Vt. selles suhtes saarlaste lepinguid 1241. ja 1255. a.

¹⁰⁰ H. II, 5: missis invicem lanceis secundum morem ad confirmationem pacis.

¹⁰¹ H. II, 5: episcopus lancea remissa paci contradixit.

¹⁰² Nõnda 1208. a. eestlased ja vastaspool, H. XII, 6: et lanceis acutissimis in invicem comminantes, sine aliqua forma pacis recedunt.

¹⁰³ Nõnda 1241. a. lepingu kinnitamine Saare-Lääne piiskopi poolt, vt. lepingu tekst ja Warteberge (Script. res. Pruss. II), lk. 38.

¹⁰⁴ Nõnda 1219. a. (lõpul), leping virulastega sõlmiti Virumaal, kuid lepingu kinnitamine toimus Riias, kust Viru vanemad pärast lepingu kinnitamist pöördusid tagasi, H. XXXIII, 7: pacemque firmantes redierunt gaudentes in Vyroniam.

1. Leppelised tagatised. Leppega saavutati lepingu tagatised sel viisil, et tavaliselt lepingu sõlmimise enesega või ka järgneva erikokkuleppe järgi teatavad isikud tehti vastutavaks lepingu täitmise eest¹⁰⁵. Seesugune lepingu kindlustamine võis toimuda vandega või pantvangistusega.

Vanne. Vande andmine toimus sõnade ütlemisega ühes sümbolsete talituste sooritamise, nimelt vastava eseme käega puudutamisega¹⁰⁶. Arvama peab, et ese oli sellekohase „vere valamise“ abil verrega kaetud, kui vandeandja polnud kristlane¹⁰⁷. Rahuleping, mis vandega kindlustatud, oli „vannutatud rahu“¹⁰⁸.

Pantvangistus. Vande asemel või selle kõrval võeti sagedasti kasutamisele pantvangistus. Pantvangiks võidi võtta või anda kedagi lepingusõlmijaist endist¹⁰⁹, tavaliselt aga lepingusõlmijatega lähedalt seotud isikuid¹¹⁰. Pantvang läks pantvangi saaja valdusse¹¹¹. Lepingu tühistamisega vabastati ka pantvangid¹¹².

¹⁰⁵ Nõnda 1211. a. Viljandi linnuses. H. XV, 1: *positis obsidibus pace firmata*; 1220. a. Varbola linnuses, H. XXXIII, 9: *Et placuit verbum hoc Varbolensibus et dederunt obsides*.

¹⁰⁶ Vt. selle kohta üldse J. Grimm, *Deutsche Rechtsaltertümer*, 4-te Ausg., B. I, Leipzig, 1899, lk. 194; K. v. Amira, *op. c.*, lk. 269 j.

¹⁰⁷ H. V, 3: *quam pacem consencientibus christianis, sicut mos est paganorum, sanguinis effusione stabiliunt*; H. VI, 7: *pace more gentilium solidata*.

¹⁰⁸ 1223. a. Viljandi linnuses, H. XXVI, 5: *pace iurata*.

¹⁰⁹ Nõnda 1215. a. sakslased Sakala vanemaid, H. XVI, 7: *adducens secum seniores eiusdem castris, Lembitu cum aliis*; 1217. a. venelased vastaspoole tegelasi, XX, 8: *Et vocavit rex Voldemarus generum suum Theodoricum, ut pro pace confirmanda secum abiret in Plecekove*. 1223. a. sakalased Viljandi linnuses sakslasi, XXVI, 5 — *Quos perfidi comprehendentes, statim in compedes et vincula deponunt*; 1222. a. saarlased taanlasi ja Riia piiskopi venna Theodoriku: *Osifiani quoque septem ex Danis, et Theodoricum fratrem episcopi Rigensis, obsides ibidem pro pacis confirmatione retinuerunt*.

¹¹⁰ Eestlaste seast seega peamiselt vanemate ja paremate poegi: 1227. a. Saaremaal, H. XXX, 5: *Dantur pueri nobilium*; 1219. a. Järva- maal, H. XXIII, 6: *accepit Rodolfus pueros eorum (s. o. vanemate) obsides*; 1216. a. Soontaganas, H. XIX, 8: *acceptiis obsidibus seniorum filiis*. Vt. ka märkus 105.

¹¹¹ Vt. eelmised märkused ja järgmine.

¹¹² Nõnda 1223. a. eestlased ja sakslased vastastikku, H. XXVI, 9: *Et requirebant pueros suos obsides, promittentes se fratres militie, quos hobeant in vinculis adhuc vivos, pro singulis obsidibus singulis fratres et mercatores restituere, quod et factum est*.

2. Omavolilised abinõud. Kui leping vaatamata tagatistele või ilma nendeta ei leidnud täitmist, siis jäi huvitatud poolel võtta tarvitusele ühekülgsed abinõud täitmisele sundimiseks.

Need abinõud võisid olla karistusabinõud, mis sihitud sõlmijate vastu ja ulatusid surmanuhtluseni¹¹³. Need abinõud võisid omandada laialdasema repressiooni ilme, olles sihitud mitte üksnes lepingusõlmijate, vaid ka teiste isikute vastu ja väljendudes laastamises ning mõnikord arenedes sõjani¹¹⁴.

3. Üldtulemusi. Eelnevast ilmneb, et eestlastel XIII sajandil lepingud olid hästituntud abinõu oma rahvusvaheliste vahetõrgete korraldamisel võõrastega. Vastavalt oli lepingute tehnika hästi tuntud ning arenenud nõnda, et neis lepinguis esinevad kõik praegusajagi rahvusvaheliste lepingute elemendid sagedasti kuni üksikasjadeni. Eriti tähelepanuväärne on saadikute puutumatus instituuat ning selle põhjendamise eesti vanemate poolt.

Neil oludel on mõistetav, et eestlased alistumisperiodil pidid kasutama välislepinguid diplomaatilisel alal samuti nagu relvi militaarsel. Sellega on seletatav lepingute suur hulk (I osa), kui ka nende iseloom ja tehnika (II osa). Lepingute lähem käsitus peab näitama, millises suunas see kasutamise toimus.

Riigikohtu tegelus.

Administratiivosakond.

Kas Tolliseaduse § 397 järgi laaditud kaupade all tuleb mõista ainult neid kaupu ja asju, mis üle 100 kg rasked?

Vastus: eitav.

Ekslik on seletus, et Tolliseaduse § 397 järgi laaditud kaupade ja asjade all tuleb mõista ainult neid kaupu ja asju, mis üle 100 kg rasked ja mida laev oma töölistega laeva peale laadib ja oma järele-

¹¹³ Nõnda taanlased 1221. a. poosid üles Revele, Harju ja Viru vanemaid, H. XXIV, 7: ceperunt seniores Revelensis provincie et Harionenses nec non et Vironensis, et suspenderunt omnes, quodquot fuerant cum Osiliensibus in absidione castri. Nõndasama taanlased 1220. a. poosid Viru vanema sellepärast, et see alistus riialastele, H. XXIV, 1.

¹¹⁴ Nõnda sakslased 1220. a. Järva- ja Virumaal, H. XXIII, 6, 7; 1223. a. sakalaste vastu, H. XXVII, 2 jt.

valve alla võtab, sest laadimisele kui kaupade ja asjade laevale paigutamisele edasitoimetamise sihiga rannasõidu laevadel Tolliseaduse määrused säärast mõistet ei ole andnud. Ka Tolliseaduse § 397 otsene tekst, kus öeldud, et kõikide pealelaaditud kaupade ja asjade kohta on rannasõidukapten (juht) kohustatud esitama kaupade nimekirja, ei lase järeldada, et kaupade ja asjade kohta, mis alla 100 kg rasked, see nõue ei käi, sest säärast erandit ei ole tehtud.
(RkHA toim. nr. 706 II — 1934.)

Kas ärimaksukomisjon võib ainult üks kord ettevõtte aruande kohta täiendavaid teateid nõuda?

Vastus: eitav.

Ots. maksude s. § 526 on ette nähtud, et kui ärimaksu komisjon 6 kuu jooksul, arvates aruande esitamisest, ei nõua täiendavaid teateid ega vaidle aruannetes leiduvate arvutuste õigsuse vastu, loetakse aruannete ja bilansside järgi arvutatud puhaskasu ja põhikapitali määr kinnitatuks ettevõtte lisaärimaksuga maksustamiseks. Täiendavate teadete nõudmise puhul ärimaksukomisjon peab tegema lõppotsuse kolme kuu jooksul, arvates nende teadete esitamise päevast. Seadus ei näe ette, et täiendavaid teateid võib nõuda ainult üks kord. Saadud täiendavad teated, mis nõutud 6 kuu jooksul, võivad osutada puudulikeks selleks, et teha lõppotsust ettevõtte maksustamise kohta. Täiendavad teated võivad välja kutsuda vajaduse uute teadete nõudmiseks, samuti ka ettevõtte äriraamatute läbivaatamiseks. Seadus ei piira aga teiskordsete teadete nõudmise ja äriraamatute läbivaatamise aega OMS § 626 ette nähtud 6 kuuga. Ärimaksu sead. käsitamiseks antud instruksiooni § 68 p. 2 näeb aga ette, et lõppotsus tuleb teha 3 kuu jooksul peale kõikide täiendavate teadete saamist.

(RkHA toim. nr. 334 II — 1934.)

Kas kõrgemasse administratsiooni arvatavad isikud peavad olema oma õiguste ja seisukoha järgi äris kõik üheõiguslikud?

Vastus: eitav.

OMS § 519 p. 1 lit. a järgi ei ole nõutav, et kõrgemasse administratsiooni arvatavad isikud peaksid olema oma õiguste ja seisukoha järgi äris kõik üheõiguslikud. Kui, näit., äri kohapealsetele osakondade juhatajatele on antud kirjalikud volitused palgata teenijaid ja neid vallandada, ostjatele kaupa müüa krediidi peale, olgugi teatavates piirides, olla igal pool kohtades ja administratiivasutistes äri esindajaks, siis tuleb ka neid isikuid OMS § 519 p. 1 lit. a kohaselt lugeda kõrgemasse administratsiooni kuuluvateks. Küsimuse otsustamisel on oluline tähtsus nimelt isiku volituste ulatusel, mis ette nähtud kas põhikirjas või erilises volikirjas.

(RkHA toim. nr. 323 II — 1934.)

Kas makstud protsendid laenude pealt, mis tehtud välismaal asuva aktsiaseltsi aktsiate omandamiseks, kuuluvad mahaarvamisele maksualusest tulust?

Vastus: eitav.

Selliste võlgade pealt makstud protsentide mahaarvamist tulumaksustamisel Eestis ei saa Tulumaksu seaduse § 19 p. a põhjal kohuslikuks lugeda, arvesse võttes Tulumaksu seaduse §§ 1, 11 ja 15-s sisalduvaid üldsätteid. Tulumaksu seadus korraldab tulude maksustamist Eestis ja summade mahaarvamisi maksualusest tulust, mis seotud iseenesest ikkagi maksustamisele kuuluvate tuludega. Seega puudub alus maksualusest tulust maha arvata seda summat, mille ulatuses on maksnik tasunud protsente võla pealt, mis tehtud tuluallika soetamiseks välismaal, mis Eestis tulumaksustamisele ei kuulu.

(Rkha toim. nr. 236 — 1934.)

Kas lapimaade korralduspiirkonna asutamine kui ka maavaldajate koosoleku otsuste seaduslikkus oleneb lapimaade valdajate enamusest?

Vastus: eitav.

Maakorralduse seaduse § 20 järgi asutatakse lapimaade korralduspiirkond ühe asjaosalise soovil ja § 23 järgi on maavaldajate koosoleku otsused seaduslikud, kui nad tehtud vähemalt ühe kolmandiku nende maavaldajate häältega, kelle maaosa kogusuurus on üle ühe kolmandiku korralduspiirkonda kuuluvast maa-alast. Nii lapimaade korralduspiirkonna asutamine kui ka maavaldajate koosoleku otsuste seaduslikkus ei olene lapimaade valdajate enamusest. Maakorralduse aluste määramiseks on § 23 järgi küllaldane ühe kolmandiku maavaldajate kokkulepe, kellel üle ühe kolmandiku korralduspiirkonda kuuluvast maa-alast. Maakorralduse seaduse mõttes ei võrdu maavaldaja mõiste maaomaniku mõistega, kes selleks on kinnistusraamatute järgi, vaid maavaldajaks tuleb lugeda kõiki maa kasustajaid, kellel valdusõigus, kuigi nad veel maaomanikkudena kinnistusraamatutes pole märgitud. Isikud, kellele on juba otsustatud Popsiseaduse alusel maid eraldada, kuuluvad maavaldajate hulka neile eraldada otsustatud maa ulatuses ja neil on õigus osa võtta maavaldajate koosolekust.

(Rkha toim. nr. 497 II — 1934.)

Kas notar on kohustatud koguma andmeid maksuobjekti kohta lepinguosalistest mööda minnes?

Vastus: jaatav.

Tempelmaksu seaduse § 8 annab notarile õiguse vajalikkude andmete kogumiseks. Kui tal on see õigus, siis tarvilisel korral on ta ka kohustatud seda tegema.

(Rkha toim. nr. 531 II — 1934.)

M. T.

Vastutav toimetaja: F. Karlson. Väljaandja: Tartu Õigusteadlaste Selts.

O/ü. K. Mattieseni trükikoda, Tartu, 1935.

LAHEMAD KAASTÖÖLISED.

S. Csekey, V. Ditmar, R. Eliaser, E. Erdmann, D. Grimm, K. Gyldenstube, J. Jans, H. Jucum, P. Kann, F. Karlson, A. Luiga, J. Lõo, H. Madisson, N. Maim, A. Piip, P. Poom, M. Pung, K. Saarmann, K. Selter, M. Taevere, O. Tief, I. Tjutrumov, K. Trakmann.

X, XI ja XII Õigusteadlaste Päeva protokollid

(referaadid ja läbirääkimised) üksikmüügil saadaval.

Hind kr. 1 (X Õ.P.pr.) ja 75 senti (XI ja XII Õ.P.pr.).

Tellida „Õiguse“ talituselt.

Hinna ettesaatmisel kas rahas või postmarkides saadetakse raamat tellijale postikuludeta kätte.

KAASTÖÖLISTELE

Ajakirja mahutavuse tõstmiseks on nõutav, et juriidilises ajakirjas „Õigus“ avaldamiseks saadetud artiklid oleksid võimalikult kokku surutud. — Trükivigade vältimiseks on tarvilik, et käsikirjad oleksid kirjutatud selgestiloetava kirjaga, parandusteta ja vahelekirjutusteta; eriti soovitav masinakiri (vähemalt 3 sm laiuse vaba äärega). — Tarvitamist leiavad ainult trükivalmis käsikirjad; korrektuurides on lubatud vaid trükivigade parandus ja äärmisel juhul üksikute sõnade muutmise. — Soovi korral saadetakse autorile esimesest korrektuurist äratõmme, mis viivitamata tuleb tagasi saata. — Toimetuse jätab enesele õiguse käsikirju lühendada. Ühfluse tõstmiseks alluvad kõik käsikirjad keelelisele korrektuurile. — Avaldamata jäänud artiklite käsikirjad saadetakse tagasi ainult vastaval, käsikirjale juurde lisatud soovil. — Autorid võivad saada artikleist äratõmbeid, mis soov tuleb märkida käsikirjale ühes äratõmmete hulga äramärkimisega. Äratõmmete, artiklis kasustatud klišeede ja toimetuse kaudu tehtud tõlgete kulud kannab autor.

Käsikirjad saata aadressil: „Õiguse“ toimetuse, Tartu, Lai tän. 34.

PE A 35,2
3L 755

1935. a. ilmub juriidiline ajakiri

„ÕIGUS“

kuueteistkümnendat aastat.

TOIMETUS:

R. Rägo (peatoimetaja), E. Ein, K. Grau, T. Grünthal, A.-T. Kliimann, H. Kristal, E. Maddison, A. Palvadre, K. Parts, J. Uluots, A. Mägi (toimetuse sekretär).

Sisuks juriidilised artiklid, kodu- ja välismaa seadusandluse ülevaade, kodu- ja välismaa kohtute tegelus; eriti rõhutatakse Riigikohtu tegeluse käsitlemist.

Lisana annab „Õigus“ Riigikohtu 1933. a. ja 1934. a. otsuseid.

Lähemateks kaastöölisteks on Tartu ülikooli õigusteaduskonna õppejõud, riigikohtunikud, vanemad kohtutegelased jne.

**Aasta jooksul ilmub 10 numbrit.
Numbri suurus ühes lisaga 48—64 lk.**

Tellimishind: 7 krooni aastas, üksiknumber 75 s.

On veel saadaval ajakirja kõik eelmised aastakäigud (1920. a. — 1934. a. ühes lisadega) hinnaga kr. 80.50. Üksikaastakäike ühes vastavate lisadega on saadaval hinnaga: 1920. a. — kr. 1.50; 1921. a. — kr. 3; 1922. a. nr. nr. 5—8 — kr. 4; 1923. ja 1924. a. à kr. 4; 1925. — 1928. a. à kr. 4.50; 1929. — 1934. a. à kr. 7.

Toimetus ja talitus: Tartu, Lai tän. 34.

Toimetuse sekretäri kõnetunnid sealsamas iga esmasp., kolmap. ja reede, kell $\frac{1}{2}11$ — $\frac{1}{2}12$.

Toimetuse sekretäri kodune telef. nr. 14-91.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised.

Ilmus 30. märtsil 1935.

Kind 75 senti.